

KUYUCU MURAT PAŞA'NIN CELALİ SEFERİ FİNANSMANI

Süleyman Polat*

Özet

Celali isyanları XVI. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başında özellikle Osmanlı Anadolu'sunda ve doğu vilayetlerinde ciddi yıkımlara yol açmış, yaşanan dış siyasi hadiselerle paralel Osmanlı Devleti'ni ciddi sorunlara sürüklemiş, dönemine damga vurmuş önemli bir hadisedir. Nitekim bu hadisenin sebepleri, gelişim süreci, Osmanlı Devleti'nin bu isyanları bastırma teşebbüsü ve sonuçları hakkında dönemin kaynakları ve modern araştırmalar dâhilinde pek çok bilgi ve kaynak mevcuttur. Bu çalışmaların hemen hepsinde Celali fetretinin hüküm sürdüğü Osmanlı coğrafyasında meydana getirdiği yıkımdan bahsetmekte fakat bu yıkımın meydana geldiği coğrafyada, Murat Paşa'nın isyanı bastırmak için düzenlediği seferin finansmanını nasıl sağladığından bahsedilmemektedir. Bu çalışmanın ana hedeflerinden biri, Osmanlı Devleti'nin bir iç isyanı bastırmak adına düzenlediği -yani bir iç sefer organizasyonu olan- Celali seferi esnasında ordunun finansmanını nasıl sağlandığını ve Celali isyanı sırasında yıkılmış, tahrip edilmiş Anadolu/sefer coğrafyasında seferin organizasyonu için gerekli finans kaynaklarından ne ölçüde faydalandığı tespit etmektir. Bu sorulara cevap aranırken seferin gelir giderini gösteren ordu hazinesinin kayıtları temel alınan en önemli kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Celali İsyancıları, Kuyucu Murat Paşa, Celali Seferi, Sefer Finansmanı, Osmanlı Devleti*

Abstract

The Finance of Kuyucu Murat Pasha's Jelali Campaign

Jelali revolts were a series of important events that caused serious damage especially in Ottoman Anatolia and eastern provinces in the 16th and 17th centuries and these revolts led the Ottoman Empire into serious troubles as a result of internal and external political events. There are a lot of sources about the reasons of the revolts, their development process, Ottomans' efforts to suppress them and their results. Almost all of these sources include the destruction in the Ottoman territory caused by the Jelali interregnum; however, the finance of the campaign conducted by Murat Pasha to suppress the revolt is not included. The main purpose of this study is to clarify how the Jelali campaign, which was an internal campaign organization since it was conducted to suppress an internal revolt, was financed. In addition, this study aims to clarify, to what extent the financial sources were used in Anatolia /campaign territories that was demolished during the Jelali revolts. While trying to find answers to these questions, income and expenditure status during the campaign will be presented. In order to find the answers to the above mentioned questions, primary sources will be the records of army treasury of the Jelali campaign.

Keywords: *Jelali revolts, Kuyucu Murat Pasha, Jelali Campaign, Campaign finance, Ottoman Empire*

* Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya. suleymanpolat_@hotmail.com.

Giriş

XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasında "Celali İsyancıları" adıyla bilinen bir grup ayaklanma vuku bulmuştu. Nüfus artışından uzun yıllar artarda yaşanan kuraklığa, yüzyılın sonunda meydana gelen uzun soluklu savaflara kadar pek çok nedene bağlanan bu isyanlar Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit oluşturmuştu¹.

Osmanlı Devleti için oluşturduğu siyasi tehdidin yanında bu isyanlar ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer konu ekonomik etkileriydi. İsyanın meydana getirdiği kargaşanın etkisiyle ticari hayat durmuş, kırsal kesimde zirai üretim azalmış, sosyal vazifeleri olan vakıf kurumları zarar görmüştü. Celali İsyancılarının tüm bu olumsuz etkileri devletin topladığı vergilere de yansımıştı. İsyanın vuku bulduğu bölgelerde üretim yapamayan halk vergi vermekte de zorlanmış hatta çoğu zaman verememişti². Nitekim bu durum Anadolu'nun en ücra köşelerinde olduğu gibi merkeze en yakın eyaletlerinde de görülmekteydi. Öyle ki isyanın meydana getirdiği yıkımı ve devletin vergi alabilme konusundaki kabiliyetini ne derece azalttığını, Anadolu beylerbeyliğinin merkezi olan Kütahya sancağının yaşadığı yıkımdan anlaşılabilir. İlk olarak Deli Hasan isyanı sırasında yıkıma uğrayan Kütahya sonrasında Taval Halil ve adamları tarafından Uşak, Güre, Selendi, Simav, Çal, Baklan, Homa ve Geyikler başta olmak üzere Kütahya'nın merkez kazalarına üçer, dörder defa baskın düzenlemiş, reyanın malını yağma etmenin yanında, evlerini yakıp, birçok insanı öldürmüştü³. Tabii ki bu yıkımın ekonomik anlamda da devlete yaşattığı kayıplar olmuştu. Celali yıkımını yaşayan Kütahya sancağının kadıları, tahsil etmekle yükümlü olduğu vergileri tam anlamıyla toplayamadıklarından yakınmışlardı⁴.

Bununla birlikte isyanların meydana getirdiği ekonomik yıkım sadece Kütahya sancağıyla sınırlı kalmamıştı. Celali İsyancılarının Anadolu coğrafyasındaki nüfus yapısını ne ölçüde etkilediği ve devleti ne derece ekonomik zarara uğrattığı kayıtlara şu şekilde yansımıştır: Bugünkü Anadolu coğrafyasının hemen hemen tamamını karşılayan Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş ve Erzurum vilayetlerindeki halk, Celali İsyancıları ve zorba baskınından dolayı toprağını terk edip, payitahta yani İstanbul'a ve Rumeli'ne kaçmıştı. Bu kaçış ve Celalilerin adı geçen yerleri "viran" hale getirmesinden dolayı gayrimüslimlerden alınan cizye ve bedel-i nüzul akçeleri ile Müslüman

¹ Celali isyanları hakkında genel bilgi için bkz. Akdağ 1999; Barkey 1999; Griswold, 2000.

² Celali isyanlarının ekonomik etkilerini gösteren örnekler için bkz. Polat 2013a, s.58-62.

³ BAO. D.MKF, 4/101, s.1-2.

⁴ Celali İsyancıları sırasında Kütahya sancağının yaşadığı yıkım ve devletin ekonomik kayıplarının ayrıntıları için bkz. Polat 2013 b, s.35-50.

reyadan alınan bedel-i nüzul akçeleri toplanamamış, donanmanın kadırgaları için gerekli, avâız hanesi mukabilince halktan temin edilen kürekçiler de temin edilememişti. Öyle ki kürekçilerin gelmemesi nedeniyle -Celali İsyanları müddetince- her sene hazineden 200 bin akçeden fazla masraf yapılarak, İstanbul'dan kürekçiler tutulmuştur. Böylece isyanlar sürecince mevcut cizye ve nüzul vergilerinin toplanamaması yanında, kürekçiler için yapılan harcamayla merkezi hazine ciddi kayıplara uğramıştı⁵. Nitekim tüm bu yıkımın son bulması ve bozulan düzenin tekrar kurulması adına merkezden Ferhad Paşa, Hafız Ahmet Paşa, Derviş Paşa, Nasuh Paşa gibi kumandanlar atandı. Ancak Celali isyanlarını bitirecek ve isyan ateşini bastırarak kişi Murat Paşa'ydı.

Sadrazam Murat Paşa, seleflerinin başarısız olmasından sonra, bu isyanlara son verip kaybolan düzeni sağlamak amacıyla ser asker tayin edildi. Sadrazam bu görevi gereği 15 Haziran 1607 (19 Safer 1016) tarihinde Üsküdar'a geçti ve başta Canboladoğlu Ali Paşa, Kalenderoğlu, Meymun (Birader-i Tavail), Muslu Çavuş adlı isyancılar olmak üzere birçok Celali reisini yakaladı yahut bertaraf etti. Yaklaşık 1,5 sene süren seferin ardından 18 Aralık 1608 (10 Ramazan 1017)'de İstanbul'a döndü⁶.

Osmanlı tarihini anlatan dönemin kronikleri Murat Paşa'nın Celaliler üzerine yaptığı bu seferi ana hatlarıyla anlatmakla beraber seferin organizasyonu ve bunun için gerekli finansman konusunda kâfi derecede bilgi sunmamaktadır⁷. Özellikle isyanların meydana getirdiği ekonomik zorluklar çerçevesinde seferin finansal organizasyonunun nasıl gerçekleştiği yahut gerçekleştirilebildiği önemli bir soru işaretiydi ve dönemin kaynaklarında bu konuyla ilgili yeterli bilgiler verilmemişti. İsyanlar neticesinde yıkılmış ve yıpranmış Anadolu coğrafyasından sefer için gerekli aynî ve nakdî vergilerin tarh ve tahsil edilebilmesi zor iken seferin finansmanı nasıl sağlanmıştı? Buna ilave olarak, belirtilen zorluklar çerçevesinde temin edilen sefer hazinesi ne şekilde kullanılmıştı? Nitekim çalışma çerçevesinde üzerinde durulacak ve cevap aranacak temel sorular bunlar olacaktır. Bu doğrultuda soruların cevabı seferin finansmanını temel alan bir kaynak içerisinde aranacaktır.

Kaynaklar Hakkında

Osmanlı Devleti'nin mali sistemi içerisinde devletin bir takım kurumlarının yahut bazı organizasyonlarının gelir gider kayıtlarının tutulduğu

⁵ Polat 2013 a, s.62; D.MKF, 4/122.

⁶ Danişmend 1950, III, s.248-252.

⁷ Topçular Kâtibi, I, s.485-545; Hasan Beyzade Ahmed Paşa, III, s.855-880; Kâtip Çelebi, I, s.292-321; Mehmed b. Mehmed, s.234-239; Naima Mustafa Efendi, II, s.8-48; Mustafa Sâfi, C. II, s.59-115.

ruznamçe defteri adı altında defterler mevcuttur. Bu defterlerden en bilineni hazine-i âmire ruznamçeleri olmakla birlikte, matbah-ı âmire ruznamçesi, sefer ruznamçesi diğer ruznamçe defterlerine örnektir. Bu defterlerle birlikte, tutulduğu büro ya da kurumun kayıtlarının son haline almasına göre icmalleri de bulunmaktadır. Yani ilgili ruznamçe defteri müsvedde değil, kayıtlar son halini büro çalışanları tarafından verilmiş ise defterin icmalî de çıkarılırdı. Bu haliyle bir ruznamçe defterinin tam anlamıyla kaynak değerini almış olması -tutulduğu amaç kapsamında verileri bütünüyle yansıtması- icmalinin yapılmış olmasıyla doğrudan orantılıydı.

Bu çerçevede Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi ekseninde tutulmuş iki ruznamçe ve bu ruznamçelere ait icmalleri mevcuttur. Bunlardan ilki KK 1896 nolu defter içerisinde 4-197 sayfa aralığında yer alıp 19 Haziran 1607 (23 Safer 1016) ile aynı yılın Zilhicce ayının sonuna (Selh-i Zilhicce) kadarki seferin kayıtlarını ihtiva etmektedir. Diğeri ise aynı defter içerisinde 202-350 sayfa aralığında bulunup, 18 Nisan 1608 (2 Muharrem 1017) ile 10 Aralık 1608 (2 Ramazan 1017) tarihi arasında verileri içermektedir. Tarih aralığından anlaşılacağı üzere ruznamçe kayıtları serdarın sefer için Üsküdar'a geçişini müteakip tutulmaya başlanmış ve İstanbul'a ulaşmasının hemen (8 gün) öncesinde son bulmuştur. Ruznamçelerdeki kayıtlar seferin başlangıç ve bitiş tarihleriyle paralellik gösterdiğinden, sefer ile ilgili tüm gelir gider kayıtlarının bu defterlere kaydedildiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu ruznamçelerin hem icmallerin bulunması, hem de seferin düzenlendiği tarih aralığıyla örtüşmesinden seferin finansal yönünü tam anlamıyla yansıttığı görülmektedir. Bununla birlikte sefer ruznamçeleriyle ilgili söylenen, sefer öncesi hazırlıkların finansal yönünü içermediği konusundaki yorumlar bu sefer çerçevesinde tutulan defterlerle bağdaşmamaktadır⁸. Çünkü devletin kendi sınırları içerisinde ve düzenli birliklere karşı yürütülmeyen bu organizasyonda, rakiplerin düzenli birliklerden oluştuğu dönemin diğer seferleriyle kıyaslandığında, ciddi bir askeri hazırlık sürecine ihtiyaç duyulmamıştır. Buna ilaveten seferin düzenlendiği bölge içerisindeki Celalilerin meydana getirdiği yıkım, sefer öncesinde halkın dâhil edileceği büyük ölçekte bir iaşe ve ikmal organizasyonuna imkân tanımamaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında çalışmayla ilgili temel alınıp kullanılan sefere ait ruznamçe defterleri seferin finansmanı bakımından güvenilir kaynaklardır.

⁸ İlgili yorumlar için bkz. Finkel 1988, s.297; Murphey 1979, s.253; Ertaş 2007, s.270; İşbilir 1996, s.118. Ancak şunu belirtmek gerekir ki ismi geçen çalışmalarda, çalışmamız kapsamında kullanılan defter kullanılmamıştır. Nitekim kaynak hakkında farklı görüşlerin çıkmasının temel nedeninin bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir.

1. Celali Seferi Esnasında Ordu Hazinesini Oluşturan Gelirler

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin gelirlerinin kayıtlı olduğu, ordu hazinesini oluşturan defterlerde irad kısmı beş başlık altında tasnif etmişti. Bunlardan ilki Enderun ya da merkez hazineden yapılan irsâliyeler idi. Her ne kadar irsâliye kısmı net bir başlık olarak ifade edilmese de ordu hazinesini oluşturan en yüksek geliri teşkil etmişti. Bunu takiben kur farkından kaynaklanan geliri ifade eden “an-tefâvüt-i hasenât ve guruş” başlığı gelmekteydi. Üçüncü olarak mukataa, cizye ve çeşitli irsâliyelerin toplandığı “ani'l-mahsulât” başlığı yer almaktaydı. Dördüncü ve beşinci sırada ise muhtelif gelirlerin yer aldığı “an-embvâl-i müteferrika” ve düzensiz gelirlerin toplandığı “an-vâridât-ı gayri mukarrere” başlığı gelmekteydi. Celali seferine ait ordu hazinesin kayıtlarını ihtiva eden her iki defterde bu başlıklar ortaktı. Bununla birlikte birinci defterde Konya Kalesi muhasebesinden ordu hazinesine aktarılan 19.420 akçelik bir miktar bulunmaktaydı. İkinci defterdeki fark ise ilk defterden kalan 12.170.596 akçelik nakdin ikinci defterde gelir olarak gösterilmesiydi. Bu farklarla birlikte ilk deftere göre ordu hazinesinin iradı 161.175.436 akçe ve ikinci deftere göre 123.181.946 akçeydi. Yaklaşık 1,5 yıl süren Kuyucu Murat Paşa'nın seraskerlik yaptığı Celali seferi sırasında toplam ordu hazinesine aktarılan toplam irad 284.357.382⁹ akçeydi.

1.1. Ordu Hazinesine İrsâliye Edilen ve Önceki Defterden Aktarılan Gelirler

Sefer hazineleri, merkezi hazineden irsal edilen ve merkezi hazineye ait gelirlerin -seferin finansı için yeterli olacak şekilde- sefer hazinesi tarafından toplanmasıyla oluşturulmuş geçici hazinelerdi. Bu çerçevede -Hazine-i Âmire'ye ait- günü gününe sefer hazinesi adına toplanan gelirler dışında, sefer hazinesine genellikle Hazine-i Âmire'den veyahut ihtiyaca göre Birun (Enderun) hazinesinden irsâliyeler yapılırdı. Bu irsâliyelerin ilki ve en önemlisi sefer hazinesi oluşturulduğu ilk gün yapılmaktaydı. Böylece sefer hazinesinin ilk nakdi tutarı oluşturulurdu. Yapılan bu ilk irsâliye önemliydi. Nitekim Hazine-i Âmire'ye ait olup sefer hazinesi tarafından toplanması sağlanan gelirlerin tahsili için belli bir zaman gerekmekteydi ve ordunun bu dönemde yapacağı harcamalar için bir miktar nakde ihtiyaç duymaktaydı. Bununla beraber ordu hazinesinin ihtiyacına mukabil, yine Hazine-i Âmire yahut Birun hazinesinden, nakit irsâliyeleri devam edebilirdi.

Bu kapsamda Celali seferini finanse etmek için tutulan ilk defterin büyük/önemli kısmı irsâliye edilen gelirlerden meydana gelmişti. Nitekim 19

⁹ Bu miktar defterlerdeki rakamın toplanmış miktarıdır. Buna karşın 12.170.596 akçelik miktarın ilk defterden bakiye kaldığı hatırlandığında ordu hazinesine aktarılan reel gelirin 272.186.786 akçe olduğu anlaşılmaktadır.

Haziran 1607 (23 Safer 1016) tarihinde ordu Üsküdar'da iken tutulmaya başlanan ilk deftere, dolayısıyla ordu hazinesine, Enderun (iç) hazinesinden toplam 76.800.000 akçelik bir irsâliye yapılmıştı. İlk defterdeki/hazinedeki toplam iradın 161.175.436 akçe olduğu düşünüldüğünde iç hazineden yapılan irsâliye toplam gelirin %47,65'ini oluşturduğu görülmektedir. Yapılan bu irsâliyenin 465.000 adeti -her biri 120 akçeden hesap edilmek üzere- hasene-i sikke, 26.875 adeti -her biri 80 akçeden hesap edilerek- kuruş-ı kamil cinsinden ve 18.850.000 akçelik kısmı nakit olarak teslim edilmişti¹⁰. Hazine-i Enderun'dan yapılan bu irsaleyenin dışında sefer hazinesinin tutulduğu süreçte irsâliyeler devam etmişti. Öyle ki bu irsâliyelerin başında gelirleri Hazine-i Âmire'ye aktarılan eyalet hazinelerinin bakiyeleri gelmekteydi. Bu çerçevede büyük çoğunluğu eyalet hazinelerinden olmak üzere ordu hazinesine 22.777.126 akçe irsal edilmişti¹¹. Bu miktarın 15.347.034 akçesi Trablusşam hazinesinden¹², 3.882.000 akçesi Aydın, Saruhan ve Teke hazinesinden, 1.652.104 akçesi Halep hazinesinden, 917.704 akçesi Bağdat hazinesinden, 683.284 akçesi Kıbrıs hazinesinden ve 315.000 akçesi Yusuf Paşa'nın yedinden ordu hazinesine aktarılmıştı¹³. "Ani'l-mahsulât" başlığı altında kaydedilen bu irsâliyelerle ilk hazinenin gelirleri içerisinde 99.577.126 akçe toplanmış ve ordu hazinesinin % 61,78'i irsâliyelerle sağlanmıştı. İrsâliyelerin bu kadar yüksek olması Celalilerin Anadolu'daki etkisini ve seferin finansmanını hangi ölçüde etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim irsâliyelerin büyük kısmı iç hazineden yapılırken, Anadolu, Karaman, Sivas gibi eyaletler yerinen Halep, Trablusşam, Bağdat, Kıbrıs'tan yüklü miktarda irsâliye gönderilmişti¹⁴. Aslında Celali İsyanları esnasında ordu hazinesinin gelir dağılımında yaşanan bu dağılım beklenmeyen bir durum değildi. Nitekim Celali isyanlarının Anadolu'da meydana getirdiği ekonomik zarara bakıldığında batıdan doğuya doğru artan oranda bir yıkım/kayıp meydana getirdiği görülmektedir. Vergi tahsilinde yaşanan bu ekonomik kayıp Anadolu eyaletinin batısında % 48'lerden başlayarak %78'lere kadar ulaşmış, özellikle Orta Anadolu'dan

¹⁰ KK 1896, s.10.

¹¹ Eyalet hazinelerinden yapılan irsâliyeler defterde "ani'l-mahsulât" başlığı altında mukataa ve cizye gelirlerinin ardından kaydedilmiştir. Her ne kadar "ani'l-mahsulât" başlığı altında bu gelirden bahsedilmişse de irsâliyelerin değerlendirmesi bu başlık altında yapılmıştır.

¹² Nitekim Trablusşam hazinesinden Kuyucu Murat Paşa'nın seferinde kullanılmak üzere 1607 (H.1016) senesi malına ait 150.000 altın istenmişti. MD ZYL 8, s. 1, h. 3. Mühimme kayıtlarına yansıyan bu isteğin ordu hazinesine akçe olarak belirtilmiş tutarı 15.347.034 akçe olsa gerektir.

¹³ KK 1896, s. 11.

¹⁴ Öyle ki Osmanlı Devleti'nin doğu seferlerinde Anadolu, Karaman, Rum (Sivas), Diyarbakır eyalet hazinelerinden yapılan irsâliyeler en önemli gelir kalemleri arasındaydı. Mesela 1626-1628 (H.1036-H.1037) senesinde Halil Paşa'nın serasker olduğu doğu seferinde Anadolu coğrafyasının bu önemli eyaletlerinden yüksek miktarda irsâliyeler yapılmıştı. Bkz. KK 1919, s.2-3.

itibaren % 90'lara ulaşmış, -nispeten Anadolu'nun kuzey ve güneyinde (kıyılarda) küçük düşüşler göstermekle birlikte- doğuya doğru tedricen artarak devam etmişti. Anlaşılacağı üzere Karaman, Sivas, Maraş gibi %90'ların üzerinde vergi nüfusunun kaybedildiği bölgelerde sefer süresince gelir elde edilememiş, Anadolu'nun batısında ve kıyı bölgelerine yakın olan Saruhan gibi vergi hanesi düşüşünün % 48'lerde kaldığı yerlerden yahut bu yerlerin yöneticilerinden bir miktar irsâliye gerçekleşmişti¹⁵.

Murat Paşa'nın Celali seferine ait ordu hazinesinin kayıtlarını oluşturan ikinci defterde de irsâliyelerin payı büyüktü. Buna göre hazineyi oluşturan ilk defterde önemli miktarda irsâliye Enderun hazinesinden yapılmışken, ikinci defterde kayıtlı irsâliye Hazine-i Âmire'den sağlanmıştı. Nitekim ikinci deftere göre 123.181.996 akçelik irad mevcudunun 55.200.000 akçesi Hazine-i Âmire'den ihraç edilmişti¹⁶. Bu meblağ mevcut hazinenin % 44,81'ini oluşturuyordu. İstanbul'dan gönderilen ve ikinci hazinensin önemli nakdini oluşturan bu miktar Ahmet Paşa tarafından orduya ulaştırılmıştı. Tıpkı birinci defterde olduğu gibi ikinci defterde “ani'l-mahsulat” başlığı altında önemli miktarda meblağ ordu hazinesine irsal edilmişti. Bu irsâliyedeki fark meblağın eyalet hazineleri gelirlerinden olmayıp kişilerin orduya gönderdiği irsâliyeler olmasıydı. Bu kapsamda Emir Fahreddin'den¹⁷ 12.000.000 akçe Yusuf Paşa'dan¹⁸ 10.140.000 akçe olmak üzere toplamda 22.140.000 akçe ordu hazinesine irsal edilmişti¹⁹. Böylece tutulan ikinci defter kapsamında ordu hazinesine toplamda 77.340.000 akçe irsâliye adı altında ordu hazinesine aktarılmıştı. Nitekim bu miktar, hazine gelirlerinin % 62,78'ini oluşturmaktaydı. Görüldüğü üzere Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi sırasında oluşturulan hazinenin büyük kısmı başta Enderun ve merkez hazineleri olmak üzere gönderilen irsâliyeler ile temin edilmişti. Birinci defterdeki kayıtlarından

¹⁵ Bkz. Polat 2013a, s.73-74.

¹⁶ KK 1896, s.212.

¹⁷ Emir Fahreddin (1572-1635) Lübnan'ın güçlü Dürzî ailelerinden biri olan Ma'noğlu ailesine mensup Emir Korkmaz'ın oğludur. Celali isyanları esnasında Canboladoğlu Ali Paşa ile birleşmiş, fakat Canboladoğlu'nun yenilmesinin ardından Kuyucu Murat Paşa'dan af dilemiş, tekrar Osmanlı hizmetine Safed sancağı beyliği verilerek girmişti. Affının ardından sadrazamın Celali seferine asker göndermişti. Emecen 1995, s.80; Griswold 2000, s.124. Ancak anlaşıldığı üzere Emir Fahreddin için af dilemesi ve sefere askerle destek vermesi yeterli olmamış aynı zamanda seferin finansmanında kullanılmak üzere yüklü bir bedel de ödemişti.

¹⁸ Celali isyanları sırasında Aydın ve Saruhan bölgesinde yönetici iken isyan eden Osmanlı Devleti'nin görevlisidir. Yusuf Paşa da Kuyucu Murat Paşa'nın Canboladoğlu seferinin ardından itaatini bildirerek Osmanlı ordusuna katılmıştı. Griswold, 2000 s.97, 166; İşbilir 2002, s.508. Fakat görüldüğü üzere Yusuf Paşa da Emir Fahreddin gibi itaatiyle beraber Osmanlı hazinesine önemli miktarda bir ödeme yapmıştı. Anlaşıldığı üzere isyanlara katılmış ve isyanlar esnasında zenginleşmiş kişilerden alınan paralar seferin finansmanında kullanılmıştı.

¹⁹ KK 1896, s.212.

anlaşıldığı üzere, merkezden gönderilenler dışında toplanan irsâliyeler genellikle eyalet hazinelerinden sağlanmıştı. Buna karşın ordu hazinesine ait ikinci defterde merkezden gönderilen irsâliye dışındaki irsâliye gelirleri, şahıslardan toplanmıştı. Her ne şekilde olursa olsun gerek merkezden gönderilen, gerekse eyalet hazinelerinden ve şahıslardan sağlanan irsâliyeler olsun toplam gelirin % 62'sini oluşturmaktaydı. Bu durum Celali seferine özgü bir durumdur. Öyle ki diğer seferlerin hazinelerinde merkezden gönderilen irsâliyeler % 30-40 arasında seyretmekte hatta Mısır, Yemen gibi önemli merkezlerden gönderilen hazineyle ancak % 44'lere ulaşmaktaydı²⁰. Anlaşıldığı üzere sefer hazinesi oluşturulurken, sefer bölgesinden sağlanan iradın payı oldukça önemli yer tutmuştu. Lakin Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi sürecinde Anadolu, Sivas, Karaman, Erzurum beylerbeyliklerine ait bölgeler isyancılar tarafından yıpratıldığından seferin finansmanına ciddi katkılar yapamamışlardır. Anlaşılabacağı üzere Celali fetretinin doruğa çıktığı zaman diliminde bu seferin finansmanın sağlanmasında irsâliye gelirleri önemli bir yer tutmaktaydı.

1.2. “Ani'l-mahsulât” Başlığı Altında Ordu Hazinesine Aktarılan Gelirler

Murat Paşa'nın düzenlediği Celali seferinde ordu hazinesini oluşturan en büyük gelir irsâliye gelirleriydi. Ordu hazinesine ait gelirlerin kaydedildiği defterlerde, irsâliye gelirlerini takiben ikinci sırada yer alan gelir “ani'l-mahsulât” başlığı altında formüle edilmişti. Bazı sefer ruznamçelerinde “ani'l-mahsulât” geliri mukataa, cizye, nüzul, avâız gibi farklı başlıklara ayrılmış ve daha ayrıntılı kayıtlar yer verilmişken bu sefer için tutulan defterde tek başlık altında toplanmıştı²¹. Bu çerçevede Celali seferinin ruznamçesinde “ani'l-mahsulât” başlığı altında mukataa, cizye ve muhtelif irsâliyelerin oluşturduğu gelirler mevcuttu. Nitekim ordu hazinesine ait ilk defterde bu başlık altında 39.627.274 akçe gelir ikinci defterde 35.279.706 akçe kaydedilmişti. Bu gelirin -yukarıda ifade edildiği şekliyle- ilk defterde 22.777.126 akçesi, ikinci defterde 22.140.000 akçesi eyalet hazineleri ve şahıslardan sağlanan irsâliyelerden oluşmuştu.

²⁰ Mesela Çerkez Mehmet Paşa'nın 1623-4 (H.1033) tarihli Bağdat seferinde merkezden yapılan irsâliyeler % 27 civarındaydı. Mısır'dan yapılan irsâliye eklendiğinde % 43'leri bulmuştu (MAD 744, s.2-3). 1626-1628 (H.1036-H.1037) tarihlerinde vuku bulan Halil Paşa'nın Bağdat seferinde Mısır'dan ve Yemen hazinelerinden gelen irsâliyeler ile birlikte % 36'ya ancak ulaşmıştı. KK 1919, s.1. Hüsrev Paşa'nın 1627-1629 (H.1037-H.1038) tarihinde gerçekleştirdiği doğu seferinde, irsâliyelerin hazine içerisindeki oranı % 34,6'ydi. Bkz. KK 1921, s.2. Yine Hüsrev Paşa'nın yürüttüğü son Bağdat seferinde merkezden gönderilenlerin yanında Mısır'dan gelen irsâliyeler ile birlikte hazinenin % 38,7'sini teşkil etmişti. Bkz. KK 1927, s.6-7. IV. Murat'ın Revan seferinde ise irsâliyelerin oranı %33,22'ydi. Bkz. Polat 2011, s.349.

²¹ Bkz. KK 1921, s.3-4; KK 1936, s.10-11.

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali Seferi Finansmanı

Tablo 1: “Ani’l-mahsulât” Başlığı Altında Kaydedilen Gelirler (KK1896)

Gelir Türü	Birinci Defter	İkinci Defter
Mukataa gelirleri	15.730.240	11.860.321
Cizye gelirleri	1.119.908	1.279.266
Trablusşam Eyaletinden gelen irsâliye	15.347.034	-
Kıbrıs Eyaletinden gelen irsâliye	683.284	-
Aydın ve Saruhan ve Teke’den gelen irsâliye	3.882.000	-
Haleb Eyaletinden gelen irsâliye	1.652.104	-
Bağdad Eyaletinden gelen irsâliye	917.704	-
Emir Fahreddin’den gelen irsâliye	-	12.000.000
Yusuf Paşa’dan gelen irsâliye	315.000	10.140.000
Toplam	39.627.274	35.279.706

“Ani’l-mahsulât” başlığı altında değerlendirilmesi gereken en önemli gelir cizye ve mukataa geliridir. Bununla birlikte ordu hazinesinin topladığı reel gelir olarak nitelenebilecek en önemli irad mukataa geliriydi. Bilindiği gibi Osmanlı devlet bütçesinde gelirler kabaca mukataa, cizye ve avârız olarak üç grupta toplanmıştı. Bunlar içerisinde mukataa gelirleri, zaman içerisinde gelir kalemleri değişiklik göstermekle beraber, maden ocağı, gümrük, tuzla, darphane gibi işletmelerin ve çeşitli vergilerin yıllık geliri için kullanılırdı. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda mukataa gelirleri Osmanlı bütçeleri içerisinde en büyük gelir gurubunu oluşturmuşlardı²². Bu kapsamda ordu hazinesine ait birinci defterde 15.730.240 akçelik mukataa geliri toplanmıştı. Bu miktar birinci deftere göre ordu hazinesinin % 9,76’sını oluşturmuştu²³. Mukataa geliri ikinci defter de kayıtlı düzenli gelirler içerisindeydi. Öyle ki ikinci defter kapsamında 11.860.321 akçe mukataa geliri ordu hazinesine aktarılmıştı. Nitekim bu ikinci defterdeki gelirlerin %9,63’ünü oluşturmaktaydı²⁴. Ordu hazinesine aktarılan toplam mukataa gelirleri 27.590.591 akçe olmuştu. Bu miktar toplam ordu hazinesinin % 9,70’ini oluşturmuştu.

Celali seferi hazinesine ait birinci defterde “ani’l-mahsulât” başlığı altında mukataa gelirini takiben kaydedilen ikinci büyüklükteki irad cizye geliriydi. Osmanlı Devleti’nde Cizye vergisi, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, gayrimüslim tebaanın ödediği, “baş-haracı” olarak da bilinen İslami bir vergiydi. Cizye vergisi fethedilen topraklarda İslam’ı kabul etmeyenlerden, devlet tarafından korunmaları ve savaşa katılmamaları karşılığında alınmıştı²⁵.

²² Çakır 2003, s.71-73.

²³ KK 1896, s.11.

²⁴ KK 1896, s.212.

²⁵ İnalçık 1993, s.45; İnalçık 2000, s.107; Kütükoğlu 1999, s.533; Barkan 1964, s.1.

İslam hukukuna göre belirlenip tahsil edilen cizye vergisindeki ölçü, vergiye tabi olan kişilerin bedence ve zihince sağlam, yetişkin ve savaşabilecek durumda olmalarıydı. Bu nedenle cizye vergisinden kadın, çocuk ve yaşlılar muaf tutulmuşlardı. Aynı şekilde sakatlar, fakirler ve yine fakir olmaları koşuluyla din adamları da muafiyetten faydalanabilmişlerdi²⁶. Bu kapsamda sefer sürecinde birinci defterden 1.119.908 akçelik cizye vergisi toplanıp ordu hazinesine aktarılmıştı. Toplanan bu tutar birinci deftere göre ordu hazinesinin % 0,69'ını oluşturmaktaydı. Ordu hazinesinin kayıtlarının tutulduğu ikinci defter içerisinde ise cizye gelirinun payı 1.279.266 akçeydi²⁷. Bu miktar ordu hazinesinin kayıtlarını ihtiva eden ikinci defterin % 1,04'ünü teşkil etmişti. Sefer hazinesinin genelinde ise cizye gelirinun toplamı 2.399.174 akçesiydi. Bu miktar sefer hazinesinin % 0,84'ünü meydana getirmişti.

Hazinenin önemli ve değişmeyen gelirlerinden olan mukataa ve cizye gelirlerinin aynı yüzyılda yapılan doğu seferlerindeki durumuna bakıldığında, Çerkez Mehmet Paşa'nın 1623-4 (H.1033) tarihli sefer organizasyonunda mukataa gelirleri adıyla ordu hazinesine aktarılan miktar % 21,81, Cizye geliri ise % 2,40 civarında olduğu görülmektedir²⁸. Halil Paşa'nın 1626-1628 tarihlerinde vuku bulan Bağdat seferinde mukataa gelirleri sefer hazinesinin % 7,56'sını, cizye gelirleri ise % 14,08'ini meydana getirmişti²⁹. Hüsrev Paşa'nın 1627-1629 tarihinde yürüttüğü doğu seferinde, mukataa gelirlerinin hazine içerisindeki yeri % 23,50 ve cizye gelirleri % 10,40 idi³⁰. Hüsrev Paşa'nın son Bağdat seferinde ise mukataa gelirleri hazinenin % 15,96'sını ve cizye gelirleri ise % 5,80'ini teşkil etmişti³¹. Bu seferlerin devamında düzenlenen IV. Murat'ın Revan seferinde mukataa gelirlerinin oranı %23,30 ve Cizye gelirlerinin oranı % 3,77'ydi³². Verilen tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere XVII. yüzyılın ilk yarısında düzenlenen doğu seferlerinde ordu hazinesini oluşturan gelirler içerisinde mukataa ve cizye gelirlerinin ortalaması % 25'ler civarındaydı. Ancak Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinde ordu hazinesini oluşturan kalemler içerisinde bu iki gelirin ortalaması % 11'lere ulaşamamıştı.

²⁶ Bununla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalarda farklılıkların ortaya çıktığı da olmuştur. Mesela ilk dönemlerde cizyeden muaf tutulan ruhban sınıfı zaman içerisinde zengin ya da fakir olmalarına bakılmaksızın cizye vergisine tabi tutulmuşlardı. Buna karşın, XVIII. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde bir kısım ruhban, fakir oldukları gerekçesiyle İslam hukukuna göre cizyeden muaf olmaları gerektiğini devlete bildirmişler fakat muafiyet elde edemeyerek cizye ödemeye devam etmişlerdi. İnalcık 1993, s.46.

²⁷ KK 1896, s.11.

²⁸ MAD 744, s.4-5.

²⁹ KK 1919, s. 2-6.

³⁰ KK 1921, s. 2-4.

³¹ KK 1927, s. 7-9.

³² Polat 2011, s.325, 338, 340.

Bu durum, özellikle mukataa, cizye gibi gelirlerin sefer bölgesinden toplandığı, ancak Celali isyanları sebebiyle bu gelirlerin toplanmadığı düşünüldüğünde, isyanların doğurduğu ekonomik kayıpların sefer hazinesinin oluşturulmasında ne derece olumsuz etkilediğini göstermektedir.

1.3. “An-*emvâl-i müteferrika*” Başlığı Altında Aktarılan Gelirler

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin finansal kayıtlarının tutulduğu defterlerde, “*ani'l-mahsulât*” başlığının ardından, “*an-*emvâl-i müteferrika*” başlığı altında seferin muhtelif gelirleri belirtilmişti. Bu kapsamda Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi için ordu hazinesinin kayıtlarını gösteren ilk defterde “*an-*emvâl-i müteferrika*” başlığı altında 29.630.495 akçelik gelir kaydedilmişti. Bu miktar birinci deftere çerçevesinde kaydedilmiş toplam gelirin % 18,38,'ini oluşturmaktaydı. Ordu hazinesine ait ikinci defterde ise bu başlık altın 8.164.149 akçelik gelir toplanmıştı. Bu miktar ilgili defterdeki toplam gelirin % 6,62'lik kısmını teşkil etmişti. Celali seferi hazinesine “*an-*emvâl-i müteferrika*” adı altında toplamdaysa 37.794.644 akçelik gelir sağlanmış yani ordu hazinesinin %13,29'u müteferrik gelirlerden oluşmuştu.***

Tablo 2: “An-*emvâl-i müteferrika*” Başlığı Altında Kaydedilen Gelirler (KK 1896)

Gelir Türü	Birinci Defter	İkinci Defter
Rüsûm-ı divan	1.324.829	652.408
Rüsûm-ı maliye	187.907	126.242
Rüsûm-ı defter-i Hakanî	377.987	200.179
Beytülmal-i âmm ve hâssa (beytülmal-i sipahiyân ve silahderan)	3.546.159	3.667.994
Emvâl-i müteferrika	1.698.950	1.518.051
Bel'iyat ve ketmiyat	714.818	499.398
Be hazine ki sarf nâ şude	273.347	497.627
Vâridât-i evkaf	51.508	3708
Karz-ı bazı kesân	-	243.730
Sabık Karaman Defterdârı Mehmet Paşa'dan alınan miktar	1.010.766	-
Canbolad seferi sonrasında alınan bazı muhallefât ve bu sefere ait alınan ganimetlerin satışından sağlanan gelir.	20.494.224	800.812
Toplam	29.630.495	8.164.149³³

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere, “*an-*emvâl-i müteferrika*” başlığı altında kaydedilmiş en büyük gelir Canbolad seferinden sonra alına ganimet ve muhallefâtlara ait gelirlerdi. Kuyucu Murat Paşa 24 Ekim 1607 (3 Recep*

³³ Toplamda defterdeki rakamlar temel alınmıştır.

1016)'de Canboladoğlunu Oruç ovasında meydana gelen savaş ile yenmiş ve kuvvetlerini dağıtmıştı³⁴. Nitekim bu seferin ardından önemli miktarda ganimet alınmış ve ordu hazinesine gelir olarak kaydedilmişti. Bu gelirlerin arasında Canboladoğlu Ali'nin malları yanında, başta Canbolad'ın kethüdası İsmail Kethüda'nın muhallefati olmak üzere Canboladoğluna bağlı sekbanların muhallefati önemli yer tutmaktaydı. Buna ilaveten savaş sonrasında ele geçirilen pirinç, buğday, arpa gibi zahirenin ve camus gibi yük hayvanlarından oluşan ganimetin satılmasıyla elde edilen gelirden "an-embvâl-i müteferrika" tasnifinin içerisine değerlendirilip ordu hazinesine aktarılmıştı. Bu çerçevede savaşın sonrasında kışlak dönemine kadar ordu hazinesinin kayıtlarının tutulduğu defterde, Canbolad seferi sonrasında elde edilmiş 20.494.224 akçelik gelir kaydedilmişti. İkinci defterde ise bu meblağın çok altında bir miktar 800.812 akçe ganimet olarak sefer hazinesine aktarılmıştı. Anlaşılabacağı üzere seferin hemen sonrasında ganimet olarak alınan para ve satılan ganimet malları ordu hazinesine dâhil edilmişti. Öyle ki bu durum iki defterdeki "an-embvâl-i müteferrika" başlığı arasındaki meblağ farkının da temel sebebiydi. Bununla birlikte Canbolad seferinden elde edilip sefer hazinesine aktarılan gelir, ordu hazinesinin tek kaleme sağlanan önemli miktardaki gelirlerindendi. Nitekim ganimet kapsamında 21.295.036 akçelik gelir elde edilmişti ve bu gelir toplam hazinenin % 7,49'unu teşkil etmişti. Bu geliri önemli kılan bir başka durum ise, başarılı ve başarısız olsun sefer hazinelerinde savaş ganimetlerine ait gelirlerin -genellikle- yansımamış olmasıdır. Buna karşın bir iç sefer olması, devlete isyan etmesi ve belki de ordunun nakde ihtiyaç duymasından mütevellit bu sefere ait ganimetler ordu hazinesine aktarılmıştı.

"An-embvâl-i müteferrika" tasnifi içerisinde miktarıyla dikkat çeken bir diğer başlık "beytülmal-ı âmme ve hâssa" adı altında kaydedilen gelirlerdi. Beytülmal daha genel bir tabirle, devlete ait taşınır taşınmaz malların bütünü ve bunların idaresiyle ilgili hukuki kurumu ifade etmektedir. Beytülmal'ın başlıca gelirleri zekât, savaş ganimetleri, haraç, cizye, öşür, devlet emlakından ve arazisinden elde edilen vergiler ve miras bırakmadan ölen kişilerin gelirlerinden oluşmaktaydı. Lakin zamanla Osmanlı mali terminolojisinde daha dar bir anlam kazanan beytülmal terimi, varisi hazır olmayan kişilerin mallarını veya sahipsiz malları kontrol etmek amacıyla kurulmuş kurumu ifade etmek için kullanılmıştı³⁵. Celali seferi esnasında "beytülmal" adı altında birinci defterde 3.546.159 akçe ve ikinci defterde 3.667.994 akçe olmak üzere toplam 7.214.153 akçelik gelir ordu hazinesine aktarılmıştı. Öyle ki bu miktar ordu hazinesini oluşturan toplam gelirin % 2,54'ünü oluştuyordu.

Defterde "ani'l-mahsulât" başlığı altında hazinenin önemli gelirleri formüle edilmişken, miktarı düşük olan gelirler ayrı başlıklar halinde

³⁴ İlgürel 1993, s.144-145.

³⁵ Pakalın 1946, I, s.225-226.

kaydedilmek yerine “an-*emvâl-i müteferrika*” adıyla bir araya getirilerek hesaplanmıştı. Bu çerçevede her iki defterde “*rüsûm-ı maliye*”, “*rüsûm-ı divan*” “*rüsûm-ı defter-i Hakanî*” adı altında gelirler kaydedilmişti. Bu gelirler iki ayrı eminin nezaretinde, maliyeden ve divandan verilen beratların resm ve harçlarından hâsıl olan gelirleri ifade etmek için kullanılan mali tabirlerdi³⁶. Öyle ki zikredilen gelirler kapsamında birinci defterde 1.890.723 akçe ve ikinci defterde 978.829 akçe olmak üzere toplam 2.869.552 akçe irad ordu hazinesine aktarılmıştı. Aktarılan bu gelirler ordu hazinesinin % 1,01'ini ihtiva etmekteydi.

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin hazinesinde, müteferrik gelirler içerisinde devlet adamlarından alınan borçlar da yer almıştı. Bu amaçla ordu hazinesine kayıtlarını ihtiva eden birinci defterde, eski Karaman Defterdârı Mehmet Paşa'dan alınan 1.010.766 akçalık miktar dikkat çekmektedir. Her ne kadar alınan bu paranın “*karz*” şeklinde temin edildiği belirtilmediyse de, bu meblağ büyük ihtimalle *karz* niteliğinde Mehmet Paşa'dan alınmıştı. Buna ilaveten ikinci defterde bazı kişilerden alınan 243.730 akçelik bir meblağ kayıt edilmişti. Yine bu rakamlar oldukça düşük meblağlardı ve ordu hazinesinin sadece %0,44'ünü oluşturuyordu. Oysaki XVII. yüzyılın başlarında yapılan doğu seferlerinde önemli miktarda borç devlet adamlarından alınarak ordu hazinelerine dâhil edilmişti. Öyle ki Kuyucu Murat Paşa'nın Tebriz seferinde 10.862.791 akçe, Kara Mehmet Paşa'nın Revan seferinde 12.246.588 akçe devlet adamlarından borç alınarak ordu hazinesine verilmişti³⁷.

Müteferrik gelirler içerisinde dikkati çeken bir başka gelir “*bel'ıyyat ve ketmiyyat*” olarak kaydedilen miktardı. Kelime anlamı yutmak ve örtmek anlamına gelen *bel'* ve *ketm* sözcüklerinden türetilen “*bel'ıyyat ve ketmiyyat*”, idari ve mali bir terim olarak ise, her hangi bir sebep ile bir şahsın zimmetinde kalmış olan paranın hazineye intikalini ifade etmek için kullanılmıştı³⁸. Nitekim Celali seferinin hazine kayıtlarını gösteren birinci defterde 714.818 akçe ve ikinci defterde 499.398 akçe olmak üzere toplam 1.214.216 akçe ordu hazinesine aktarılmıştı³⁹.

“*Emvâl-i müteferrik*” gelirleri içerisinde bir kısım gelirin reel bir gelir olmadığı görülmektedir. Nitekim bazı gelirler, hazineden çeşitli ihtiyaçları karşılamak adına irsal edilmiş ve her hangi bir nedenle iştirânın tamamlanamadığı yahut iştirâdan sonra artan nakdin hazineye teslimi çerçevesinde gelir olarak kayıt edilmesi ile oluşmuştu. Başka bir deyişle hazineden bir nedenle çıkan paranın mali kaideler kapsamında, hazineye geri dönüşü esnasında gelir olarak kaydedilmesiyle meydana gelmişti⁴⁰. Öyle ki

³⁶ İşbilir 1996, s.106.

³⁷ İşbilir 1996, s.100-102.

³⁸ İşbilir 1996, s.105.

³⁹ KK 1896, s.11, 213.

⁴⁰ Polat 2011, s.347-348.

Celali seferi kapsamında bu tür gelirler “be hazine ki sarf nâ şude” başlığıyla kaydedilmişti. Bu doğrultuda birinci defterde 273.347 akçe ve ikinci defterde 497.627 akçe hazineden çıkan fakat harcanmadan dönen miktar tekrar gelir olarak belirtilmişti⁴¹.

“An-*emvâl-i müteferrika*” başlığı altında aynı başlıkla formüle edilmiş bir gelir tutarı daha vardı. Bu tutar ayrı başlık altında kaydedilmeye gerek görülmemiş küçük miktarda muhtelif gelirlerin toplanmasıyla oluşturulmuştu. Öyle ki bu çerçevede birinci defter içerisinde 1.698.950 akçe, ikinci defter içerisinde 1.518.051 akçe olmak üzere toplamda 3.217.001 akçelik gelir toplanmıştı.

Bu başlık altında değinilecek son irad faslı vakıf gelirlerinden ordu hazinesine aktarılan gelirdi. Nitekim iki defterde toplam 55.216 akçe olan bu miktar, dikkate alınmayacak kadar küçük bir meblağdı.

1.4. “An-*vâridât-ı gayri mukarrere*” Başlığı Altında Aktarılan Gelirler

Celali seferinin finansal kayıtlarının tutulduğu defterlerde, -defterlerin tutuluş şekli dikkate alındığında- “an-*emvâl-i müteferrika*” başlığının ardından, “an-*vâridât-ı gayri mukarrere*” başlığı yer almıştı. Başlığın adından da anlaşılacağı üzere, bu tasnif içerisinde devletin -dolayısıyla seferin- düzensiz gelirleri kaydedilmişti.

Tablo 3: “An-*vâridât-ı gayri mukarrere*” Başlığı Altında Kaydedilen Gelirler (KK1896)

Gelir Türü	Birinci Defter	İkinci Defter
Akçe-i avârız	1.624.794	1.294.850
Bedel-i nüzul	1.379.852	1.749.152
Bedel-i kürekciyân	1.059.599	128.188
Bedel-i sürsat ma'a bahâ-i revgan-ı sade ve ücret-i mekkariyân	1.678.216	977.119
Bedel-i ganem	776.146	880.458
Bedel-i tumar	1.107.421	522.181
Bahâ-i gûşt-i ganem (Kasaban)	1.708.100	2.083.985
Bahâ-i peksimed	-	200.472
Bahâ-i ağnam miri ki fûruht şude	-	240.000
Akçe-i şütürân	234.800	118.041
An-akçe-i bahâ-i zahire-i Eyâlet-i Karaman ve gayri	1.274.503	-
Bahâ-i zehair-i sipahiyân ve yeniçeriyân Dergâh-ı Âlî	-	2.632.451
An-akçe-i bahâ-i erz-i miri	215.602	-
Karz-ı bazı keşân	150.000	-
Toplam	11.209.033	10.807.855⁴²

⁴¹ KK 1896, s.11, 213.

⁴² Belgedeki rakamlar temel alınmıştır.

“An-vâridât-ı gayri mukarrere” başlığı altında ordu hazinesine aktarılan gelirler arasında “tekâlif-i örfiye” cinsinden olan vergiler başta gelmekteydi. Avâriz, nüzul ve sürsat gibi vergiler Osmanlı Devleti’nde sefer masraflarını karşılamak için zaman içerisinde ihdas edilmiş olağanüstü olarak nitelendirilen vergi türleriydi⁴³. Bu olağanüstü vergiler aynî alınmakla birlikte, yükümlülük yerine getirilemediği takdirde “bedel”e çevrilip nakdi olarak da tahsil edilebiliyordu. Kuyucu Murat Paşa’nın Celali seferi esnasında ise “avâriz”, “bedel-i nüzul”, “bedel-i kürekciyan”, “bedel-i sürsat”, “ücret-i mekkariyân” gibi vergiler reayadan toplanarak sefer hazinesine intikal ettirilmişti⁴⁴. Bu çerçevede “bedel-i nüzul” adı altında 3.129.004 akçe, “avâriz” adı altında 2.919.644 akçe, “bedel-i kürekciyân” adı altında 1.187.787 akçe toplanmıştı. Sürsat karşılığı reayadan toplanan miktar ise “bahâ-i revgan-ı sade” ve “ücret-i mekkareyân” geliriyle birlikte kaydedilmişti ve her iki deftere kaydedilen tutarın toplamı 2.655.335 akçeydi. Bu doğrultuda “an-vâridât-ı gayri mukarrere” başlığı altında olağanüstü vergi kapsamında 9.891.770 akçe ordu hazinesine teslim edilmişti. Nitekim bu tutar toplam sefer hazinesinin %3,48’ini oluşturmuştu⁴⁵. Buna karşın olağanüstü vergiler dâhilinde toplanan bu gelirler hem sefer hazinesi, hem de merkezi hazine kapsamında oldukça düşük kalmıştı. Öyle ki 1524-1525 yılına ait Osmanlı bütçesinde avâriz vergileri 27,5 milyon akçe ile bütçenin %19,4’ünü oluşturmuş ve bütçe açığının kapatılmasında önemli bir rol oynamıştı⁴⁶. 1635 (H.1044-1045) senesinde vuku bulan Revan seferi sürecinde ordu hazinesine aktarılan toplam nüzul, sürsat ve avâriz geliri 70.846.865 akçeydi ve bu miktar ordu hazinesinin toplam gelirinin %19,57’sini oluşturarak ordu hazinesinin üçüncü büyük geliri olmuştu⁴⁷. Celali seferi sürecinde halktan tüm olağanüstü vergiler dâhilinde toplam sefer hazinesinin sadece %3,48’lik kısmını teşkil edecek meblağın toplanabilmesi, halkın vergiyi ödemedeki sıkıntısını ortaya koymaktadır. Bu da Celali seferine neden olan isyanların Anadolu coğrafyasında ne ölçüde yıkıma ve vergi kaybına yol açtığını gösteren bir başka örnektir.

Celali seferi sürecinde “an-vâridât-ı gayri mukarrere” tasnifi altında olağanüstü vergilerin bedelleri dışında da “bedel” adı altında toplanıp ordu

⁴³ Ertaş 2007, s.308.

⁴⁴ Nitekim sefer hazinesindeki kayıtlar dışında ordu hazinesine kaynak arayışlarını gösteren belgelerde de vergi isimleri mevcuttur. Mesela Erzurum beylerbeyine İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe kadılarına ve mukataa görevlilerine gönderilen genel bir hükümde, başta nüzul vergisi olmak üzere Anadolu’dan sağlanan tüm gelirlerin, mevâcib harcamaları ve seferin diğer ihtiyaçlarının karşılanması için ordu hazinesine gönderilmesi istenmişti. MD ZYL 8, s.12, h. 45.

⁴⁵ KK 1896, s.12, 213.

⁴⁶ Sahillioğlu 1985, s.426.

⁴⁷ Polat 2011, s.331.

hazinesine teslim edilen meblağlar mevcuttu. Bunlar “bedel-i tımar” ve “bedel-i ganem” gelirleriydi. Bunlardan bedel-i tımar savaşa katılmayan tımarlı sipahilerden alınan ücretti. Bu ücret değişen savaş teknolojisi ve stratejisi neticesi tımarlı sipahilerin savaş meydanında istenilen faydayı sağlayamaması üzerine ortaya çıkmıştı. Nitekim bu bedel ilk başlarda sefere uzak bölgelerin tımarlı sipahilerinden alınırken sonraları seferin yürütüldüğü bölgedeki tımarlı sipahilerden de tahsil edilmişti⁴⁸. Bedel-i tımar vergisi çerçevesinde 1.629.602 akçe toplanarak ordu hazinesine aktarılmıştı⁴⁹. Bedel kapsamında toplanan diğer gelir olan “bedel-i ganem” ise bir yükümlülük karşılığı orduya verilmesi gereken koyuna karşılık alınmış olmalıydı. Nitekim XVII. yüzyılın başlarında düzenlenen Tebriz seferinde “bedel-i ganem-i sürsat” adı altında, sürsat bedeli kapsamında tahsil edilemeyen koyuna karşılık alınmıştı⁵⁰. Celali seferinin ordu hazinesine “bedel-i ganem” adı altında 1.656.604 akçelik gelir toplanıp aktarılmıştı.

“An-vâridât-ı gayri mukarrere” tasnifi içerisinde “bahâ-i gûşt-i ganem (Kasaban)”, “bahâ-i peksimed”, “bahâ-i ağnam miri ki fûruht şude”, “akçe-i şütürân”, “bahâ-i zahire-yi eyâlet-i Karaman”, “bahâ-i zehaire-yi sipahiyân ve yeniçeriyân-ı dergâh-ı Âli” adıyla kaydedilen gelirler de mevcuttu. Bu gelirler, ordunun her türlü ihtiyacını karşılamak için ordu hazinesinden sarf edilen, fakat iştirâsı gerçekleşmeyen ya da iştirâ fazlası olup tekrar satılıp gelirleri ordu hazinesine aktarılan iradları formüle etmek için kullanılmıştı⁵¹. Öyle ki Celali seferi esnasında ilgili başlık altında 8.707.954 akçelik tutar ordu hazinesine aktarılmıştı⁵².

“An-vâridât-ı gayri mukarrere” başlığı altında kaydedilmiş bir diğer irad kaydı şahıslardan alınan borçlara dairdi. Nitekim borçlar faslı büyük ölçüde bir önceki başlıkta nakledilmiş, özellikle “karz” şeklinde ifade edilen şahıslardan alınan borçlar ikinci defterde “an-emvâl-i müteferrika” başlığı altında kaydedilmişti. Lakin birinci defterde “an-vâridât-ı gayri mukarrere” başlık altında tasnif edilmiş ve bu kapsamda bu defterden 150.000 akçe gelir alınmıştır⁵³. Anlaşılacağı üzere aynı sefer organizasyonu, yani aynı defterdâr ve katip kadrosu ile bu defterler tutulmuş olsa dahi küçük gelirlerin tasnifinde “an-

⁴⁸ Finkel, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya seferlerinde Anadolu’daki tımar sahiplerinden savaşa katılmadıkları gerekçesiyle bedel alındığını belirtmiştir. Finkel 1988, s.255. Buna ilave olarak İşbilir de XVII. yüzyılın başlarında Cigalazâde Sinan Paşa’nın yürüttüğü seferlere Anadolu’nun muhtelif eyaletlerinden savaşa katılmayan tımar sahiplerinden bedel alındığını ifade etmiştir. İşbilir 1996, s.95.

⁴⁹ KK 1896, s.12, 213.

⁵⁰ İşbilir 1996, s.79.

⁵¹ Polat 2011, s.344.

⁵² KK 1896, s.12, 214.

⁵³ KK 1896, s.12.

emvâl-i müteferrika” ve “an-vâridât-ı gayri mukarrere” başlıkları içerisinde küçük kaymalar yapılmıştı.

1.5 “An-tefâvüt-i hasenât ve guruş” Başlığı Altında Aktarılan Gelirler

Celali seferine ait gelirlerin kayıtlı olduğu ruznamçelerde zikredilen gelir kalemleri dışında “tefâvüt-i hasenât ve guruş” adı altında bir gelir daha mevcuttur. Osmanlı Devleti’nde merkezi hazineye ya da ordu hazinesine toplanan altın ve gümüş para, akçe bazında düşük tutardan hesaplanarak hazineye dâhil edilmişti. Bununla bağlantılı olarak kuruş ile akçe arasındaki kur zamanla değişmekte, daha doğru bir ifadeyle, akçe kuruş karşısında değer kaybetmekteydi. Osmanlı hazinesinin en önemli gelir kalemlerinden biri olan mukataa gelirleri ise, bir kısmı kuruş üzerinden diğer bir kısmı ise akçe üzerinden deruhte edilmekteydi. Bununla beraber sürekli yaşanan devalüasyon yüzünden, mukataa bedelini akçe ile ödeyenler, kuruş ile ödeyenlere göre sene içerisinde daha kârlı duruma geçmekteydiler. İşte bu eşitsizliğin önlenmesi adına, yıllık geliri akçe ile ödenen mukataa bedellerine, kuruşun sene içerisindeki eski raici ile yenisi arasındaki fark ilave edilmekteydi. Yapılan bu mali işleme verilen ad “tefâvüt-i guruş” idi⁵⁴. Celali seferine ait defterlerin her ikisine ait icmallerde kur farkından kaynaklanan bu tutar “tefâvüt-i hasenât ve guruş” şeklinde formüle edilmişti⁵⁵. Buna karşın “tefâvüt-i hasenât ve guruş” adı altında ortaya çıkan bu miktar sadece mukataa gelirleriyle sınırlı değildi. Nitekim irad olarak hazinenin gelir kalemine kaydedilen bu tutar, “hasenât” adı altında toplanan her türlü nakde ait kur farkından kaynaklanmıştı. Öyle ki bu doğrultuda birinci ve ikinci defterde “hasenât” adı altında toplanan nakdi parayla, tefâvüt miktarı doğru orantılıydı.

Sefer hazinesine ait birinci defterde, “hasenât” adı altında 80.466.802 akçe toplanmıştı. Bu “hasenât”a ait “tefâvüt-i hasenât ve guruş” ise 3.889.214 idi. İkinci defterde toplanan hasenât 54.251.710 akçe ve hasenâta ait tefâvüt 1.559.640 akçeydi. Revan seferine ait hazinelerin nakdi topladığı gelire orantılı olarak birinci hazinede 1.487.082 akçe ve ikinci hazinede 1.761.349 akçe tefâvüt geliri elde edilmişti⁵⁶. “Tefâvüt-i hasenât ve guruş” adı altında sağlanan gelirin ayrıntılarına bakılacak olursa, birinci defterde “an-tefâvüt-i hasenât ve guruş” kapsamında 474.752 akçe, “an-tefâvüt-i guruş-ı esedî” kapsamında

⁵⁴ Çakır 2003, s.80.

⁵⁵ Bununla birlikte belirtilen bu tutar zaman içerisinde farklı isimler alabiliyordu. Mesela Revan seferi esnasında tutulan defterlerde irad kısmında bu geliri ifade etmek için “tefâvüt-i guruş ve nakdiye” tabiri kullanılmıştı. Polat 2011, s.345. Yine aynı seferde, ordu hazinesine toplanan altın ve gümüş paranın, akçe bazında düşük tutardan hesaplanarak hazineye dahil edilmesinden sağlanan farkı ifade etmek için “guruş-ı fazla” tabiri kullanılmıştı.

⁵⁶ KK 1936, s.8; D.BRZ 20690, s.9.

1.532.360 akçe ve “an-tefâvüt-i padişahî” adı altında 1.882.156 akçe ordu hazinesine aktarılmıştı⁵⁷. İkinci defterde ise “an-tefâvüt-i hasenât ve guruş” kapsamında 102.158 akçe, “an-tefâvüt-i guruş-ı esedi” adıyla 775.636 akçe ve “an-tefâvüt-i padişahî” adıyla 681.896 akçe gelir elde edilmişti. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere “tefâvüt-i hasenât ve guruş” gerçek anlamda toplanıp ordu hazinesine aktarılmadığından reel bir gelir değildi. Fakat hem merkezi hazine hem de ordu hazineleri içerisinde farklı adlarla ifade edilmekle birlikte her zaman yer almıştı.

1.6. Ordu Hazinesini Oluşturan Gelir Gruplarının Dağılımı

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin finansmanı -sefer bütçelerine ait kayıtlardan görüldüğü kadarıyla- merkezdeki hazinelerden yapılan irsâliyelerden, “ani'l-mahsulât” adı altında tasnif edilmiş mukataa gelirlerinden, cizye ve eyalet hazinelerinden yapılan irsâliyelerden, “emvâl-i müteferrika” ve “vâridât-ı gayri mukarrere” başlığı altında muhtelif gelir, vergi ve alınan borçlardan sağlanmıştı. Bu gelirlere ek olarak, ordu hazinesini oluşturan “tefâvüt-i hasenât ve guruş” gelirleri diğer dikkate değer gelirlere dır.

Tablo 4: Celali Seferinde Ordu Hazinesini Oluşturan Gelirlerin Dağılımı

Gelir Adı	Birinci Defter	İkinci Defter	Gelir Kalemlerinin Toplam Tutarı	Toplam Yüzdesi
İrsâliye	76.800.000	55.200.000	132.000.000	46,42
Ani'l-mahsulât	39.627.274	35.279.706	74.906.980	26,34
Emvâl-i müteferrika	29.630.495	8.164.149	37.794.644	13,29
Vâridât-ı gayri mukarrere	11.209.033	10.807.855	22.016.888	7,74
Tefâvüt-i hasenât ve guruş	3.889.214	1.559.640	5.448.854	1,92
Konya Kalesi muhasebesi	19.420	-	19.420	0,01
İlk defterden bakiye miktar	-	12.170.596	12.170.596	4,28
Genel Toplam	161.175.436	123.181.946	284.357.382	100

Tablo 4'e göre, ordu hazinesini oluşturan gelirlerin oranlarına bakıldığında en büyük miktarı, Hazine-i Âmire'den ve Enderun Hazinesinden aktarılan irsâliyelerin % 46,42 oranıyla oluşturduğu görülmektedir. Ordu hazinesini oluşturan sadece bu rakam bile sefer hazinesinin oluşmasında irsâliyelerinin rolünün göstermekte önemliydi. İncelenen birçok sefer hazinesinde merkezden yapılan irsâliyeler sefer hazinesinin en büyük gelirleri içerisinde yer almıştı. Buna karşın diğer seferlerde bu oran % 25-34 arasında seyrederken Celali seferinde % 46'yı geçmesi devletin sefer bölgesinden hazine

⁵⁷ KK 1896, s. 10.

için vergi toplamakta ne derece zorlandığını göstermekteydi. Öyle ki bu irsâliyelerin dışında eyalet bütçelerinden ve -yine eyaletlerden olması muhtemel- şahısların irsâlieleriyle, defterdeki tasnifin dışında irsâliye adı altında ordu hazinesine aktarılan tutarın miktarı % 62'ileri buldu.

İrsâliye gelirlerini takiben “mahsulât” başlığı altında kaydedilen gelirler, ordu hazinesini oluşturan gelirler içerisinde % 26,34 ile ikinci sırada yer almıştı. Mahsulât gelirleri mukataa, cizye ve irsâliyelerden oluşmuştu. Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle taşra hazinelerinden sağlanan irsâliyeler bu tasnif içerisinde değerlendirilmişti. Bununla birlikte Celali seferi sürecinde bölgeden sağlanan mukataa ve cizye gelirleri düşük kalmıştı.

Mahsulât gelirini takiben “müteferrik” adı altında yer alan ve ordu hazinesinin % 13,29'unu oluşturan üçüncü büyük gelir kalemiydi. Dördüncü büyük gelir kalemini % 7,74 ile vâridât-ı gayri mükerrere geliriydi. Bu sefer çerçevesinde ilgili tasnif altında dikkati çeken gelirler avâriz türü sefer esnasında toplanan vergiler ve sefer için temin edilip kullanılmayan tekrar satılarak ordu hazinesine aktarılan tutarlar yer almaktaydı. Özellikle dönemin diğer doğu seferleriyle kıyaslandığında, avâriz türü vergilerin sefer hazinesindeki oranının oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir.

Celali seferi sürecinde ordu hazinesinin gelirini oluşturan bu beş başlık aynı zamanda dönemin ordu hazinelerini oluşturan temel gelir kaynaklarını ifade etmek için de kullanılıyordu. Ancak bu başlıkların yanında ordu hazinesini oluşturan küçük gelirler de mevcuttu. Nitekim Tablo 4'de ifade edildiği üzere, birinci defterde Konya Kalesi muhasebesinden ordu hazinesine aktarılan 19.420 akçelik ve ikinci defterde ilk defterden bakiye kalan 12.170.596 akçelik tutarlar ordu hazinesini oluşturan diğer gelirlerdi.

2. Celali Seferi Esnasında Ordu Hazinesinin Giderleri

Osmanlı Devleti'nde seferin masrafları, seferin yapılacağı bölgeye, hareketin tipine göre değişmekte ve buna göre seferin masrafları çeşitlilik göstermekteydi. Bununla beraber Osmanlı seferlerinin olağan giderlerini, askerlerin bahşiş ve aylıkları, iaşe giderleri, yol masrafları gibi harcamalar teşkil etmişti. Özellikle harp teçizatını oluşturan malzemeler ocaklık yoluyla sağlanmış ve ordu hazinesi içerisinde bir gider kalemi oluşturmamıştı. Sefer esnasında gerekli harcamaların yapıldığı klasik dönem Osmanlı seferlerine ait bütçelerin masraf kısmına genel olarak bakılacak olursa, ilgili dönemin merkez bütçeleriyle büyük benzerlik göstermekteydi⁵⁸. Ordu hazinesinin, yani sefer bütçe kayıtlarının, irad kısmına ait veriler kaydedildikten sonra, gider kısmı,

⁵⁸ Polat 2011, s.354.

“el-Masraf”⁵⁹ yahut “Vuzi’a min zâlik masarifât”⁶⁰ şeklinde bir başlıkla başlamıştı. Nitekim dönemin merkez hazinelerine ait kayıtlarda da benzer ibareler kullanılmıştı⁶¹.

Gerek merkezi hazine kayıtlarında, gerekse ordu hazinelerine ait kayıtlarda belirtilen bu ana başlık altında masraf kayıtları kalem bazında yer almıştı. Merkezi hazinelere baktığımızda gider faslını oluşturan kalem sayısı farklılıklar göstermişti. Mesela 1524-1525 tarihli Osmanlı bütçesinde masraf faslı beş temel giderden oluşmuştu. Bunların başında kapıkulu halkının maaş ödemelerini oluşturan “el-mevâcibât” başlığıyla tutulan gider kalemi gelmekteydi. Bu bütçede el-mevâcibât başlığının ardından ikinci büyük gider faslı olan “et-teslîmât” başlığı yer almıştı. Üçüncü büyük gider kalemiyse padişah tarafından verilen ihsanların bedelinden oluşan “in’âmât” masraflarıydı. Dördüncü gider kalemi çeşitli satın alımların giderlerini ifade eden “el-mübâya‘at” başlığıyla tanımlanmış gider kalemiydi. Beşinci ve son gider kalemi “ihrâcât-ı müteferrika” başlığı altında çeşitli ufak giderlerin oluşturduğu giderlerden müteşekkildi⁶².

Merkezi hazineye ait bütçe kayıtlarında olduğu gibi, ordu hazinesine ait bütçe kayıtlarında da masraf kısmının tasnifi benzer şekilde gerçekleşmişti. Öyle ki, Kuyucu Murat Paşa’nın 1605-1607 (H. 1014-1016) tarihleri arasında yürüttüğü Avusturya seferlerine ait hazinenin bütçe kayıtlarında gider kalemleri “el-mevâcibât”, “et-teslîmât”, “el-âdât”, “el-in’âmât”, “el-mübâya‘at”, “el-ihrâcât” ve “el-edâ-i düyûn” şeklinde yedi başlık halinde tasnif edilmişti⁶³. Benzer şekilde Celali seferine ait defterlerde “el-mevâcibât”, “et-teslîmât”, “el-âdât”, “el-ihrâcât”, “el-in’âmât”, “el-mübâya‘at” başlıkları içerisinde gider kayıtları ele alınmıştı.

Celali seferine ait ordu hazinesine ait ilk defterin gider kısmında, 149.204.840 akçe kayıtlıydı. Sefere ait ikinci defterde ise 105.815.428 akçelik bir harcama yapılmıştı. Kuyucu Murat Paşa’nın Celali seferleri müddetince ordu hazinesine kapsaminca 255.020.268 akçe masraf kısmına kayıt edilmişti. Buradan hareketle Celali seferi sürecinde masraf faslını oluşturan giderleri defterdeki tasnife sadık kalarak incelenebilir.

⁵⁹ KK 1890, s.9.

⁶⁰ KK 1936, s.13.

⁶¹ Merkez hazinelerine ait örnekler için bkz. Sahillioğlu 1985, s.438; Barkan, İstanbul 1955, s.227.

⁶² Sahillioğlu 1985, s. 427-432.

⁶³ KK 1890, s.9-14.

2.1. Mevâcib Harcamaları

Bilindiği üzere başta yeniçeriler olmak üzere kapıkulu askerleri maaşlarına ulûfe yahut resmi defterlerde kayıtlı olduğu şekliyle mevâcib adı verilmişti. Kapıkullarına mevâcib üçer aylık dönemlerde sadrazamın huzurunda ödenirdi. Kameri aylar temel alınarak ödenen mevâcibler, ödendikleri aylara göre özel isimlerle adlandırılmıştı. Buna göre, yılın ilk üç ayı olan Muharrem, Safer, Rebiyülevvel ayları için yapılan mevâcib ödemesine Masar; Rebiyülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ayları için yapılan mevâcib ödemesine Recec; Recep, Şaban, Ramazan ayları için yapılan mevâcib ödemesine Reşen; Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları için yapılan mevâcib ödemesine Lezez adı verilmişti. Aşağıda ordu hazinesine ait kayıtlardaki mevâcib ödemeleri görülmektedir.

Tablo 5: Celali Seferinde Ordu Hazinesinden Ödenen Mevâcib Giderleri (KK1896)

Ödeme Yapılan Cemâ'at	Birinci Defter	İkinci Defter
Cemâ'at-i yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî	52.527.201	41.236.259
Müşahere-horan	931.842	733.553
Cemâ'at-ı ebna-i sipahiyân	24.307.960	17.041.058
Cemâ'at-ı silahdarân-ı Dergâh-ı Âlî	24.164.999	15.109.612
Cemâ'at-ı ulufeciyân-ı yemin	5.633.901	2.773.683
Cemâ'at-ı ulufeciyân-ı yesâr	5.108.935	663.344
Cemâ'ât-i gurebâ-i yemin	851.151	1.368.654
Cemâ'ât-i gurebâ-i yesâr	945.916	1.191.810
Cemâ'at-ı bazı sipahiyân-ı Dergâh-ı Âlî	1.651.664	1.181.969
Cemâ'at-ı bevabân-ı Dergâh-ı Âlî	93.944	79.826
Cebeciyân-ı Dergâh-ı Âlî	1.356.780	1.151.878
Cemâ'at-ı topciyân-ı Dergâh-ı Âlî	824.786	577.896
Cemâ'at-ı arabaciyân-ı top	727.341	330.186
Cemâ'at-ı mehterân-ı alem	215.145	126.728
Cemâ'at-ı mehterân-ı hâssa	139.898	90.287
Cemâ'at-ı gilmanân-ı serhad-ı kale-i Van ve Erzurum	6.780.161	6.994.953
Cemâ'at-ı hademe-i istabl-ı âmire	514.976	586.656
Mütekaidin	13.010	-
Celledân ma'a nafaka-i çavuşân	9.700	9.200
Cemâ'at-ı tâife-i efrenciyân	-	385.720
Diğer	56.105	37.102
Toplam (Belgede toplam 91.670.374 akçe yazılmış)	126.855.415	91.670.39

Merkez ve ordu hazinelerinde en büyük gider kalemini mevâcib ödemeleri oluşturmuş ve Celali seferi esnasında oluşturulan ordu hazinesinde de bu durum geçerliliğini korumuştur. Buna göre Kuyucu Murat Paşa'nın seferi esnasında tutulmuş birinci ruznamçe defterinde mevâcib ödemelerinin toplamı

126.855.415 akçe idi. Belirtilen miktar birinci defterin tutulduğu süreç içerisinde gider harcamalarının % 85,02'isini oluşturmuştu. Bu defteri takiben tutulan ordu hazinesine ait diğer defterde ise mevâcib miktarı olarak ödenen tutar 91.670.390 akçeydi. Nitekim bu tutar ikinci hazineye ait gider harcamalarının % 86,63'ünü oluşturmuştu. Sefer sürecince ordu hazinesinden yapılan mevâcib ödemelerinin toplamı ise 218.525.805 akçe idi. Öyle ki bu tutar, Celali seferi sürecinde ordu hazinesinden harcanan toplam gider faslının % 85,65'ini oluşturmuştu.

Görüldüğü üzere Celali seferine ait ordu hazinesinin gider harcamaları büyük ölçüde mevâcib ödemeleri ekseninde gerçekleşmişti. Bu oran aynı zaman dilimi içerisinde yürütülmüş diğer seferlere ait hazinelerin mevâcib giderlerinden yüzde olarak fazlaydı. Nitekim IV. Murat döneminde 1626-1628 (H.1036-H.1037) tarihlerinde vuku bulan Halil Paşa'nın Bağdat seferinde bir yıllık süreçte kapıkulu askerlerine ve bazı kale neferâtına ödenen mevâcib tutarı 181.261.936 akçe idi⁶⁴. Bu tutar toplam giderlerin % 79,20'sini meydana getirmişti. Bu seferi takiben Hüsrev Paşa'nın 1627-1629 (H.1037-H.1038) tarihinde gerçekleştirdiği sefer organizasyonunda, yine bir yıllık süre zarfında askerlere ödenen mevâcib tutarı 219.627.095 akçe idi⁶⁵. Ne var ki askerlere ödenen mevâcib tutarı artmasına rağmen, seferin bütçesi de artmış ve genel masraflar içerisinde mevâcib miktarı % 67,04'ünü teşkil etmişti. 1635 (H.1044-1045) yılında organize edilen Revan seferinde ordu hazinesinden harcanan toplam gider faslının % 57,31'i mevâcib harcamalarını oluşturmuştu⁶⁶. Celali seferi sürecinde mevâcib ödemelerinin bu nispette yüksek olması, seferin ve ordu hazinesinin dolayısıyla sefer finansmanın karakteristiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Celali seferi esnasında Ordu hazinesinden yapılan mevâcib ödemelerine oransal olarak bakıldığında ilk sırayı yeniçerilere yapılan ödemelerin

⁶⁴ KK 1919, s.6.

⁶⁵ KK 1921, s.7.

⁶⁶ Polat 2011, s.362. Mevcut literatür tarandığında Ordu hazinelerinden mevâcib harcamalarını gösteren örnekler artırılabilir. Mesela Kuyucu Murat Paşa'nın Tebriz seferinde mevâcib harcamaları için yapılan ödeme ordu hazinesinden yapılan harcamaların % 65,49'unu oluşturur. İşbilir 1996, s.160. Ancak Ömer İşbilir'in de ifade ettiği gibi bu rakamın elde edildiği defter eksiklikler içermekte, bundan dolayı gerçek oranı yansıtmamaktadır. İşbilir 1996, s.2-3. Verilen bu örnekler dışında istisnayı bozarak Celali seferinde ödenen mevâcib tutarını oransal olarak geride bırakan tek örnek, Kuyucu Murat Paşa'nın Tebriz seferinin ardından Nasuh Paşa'nın şark seferi esnasında tutulan kayıtlarda görülmektedir. Buna göre Nasuh Paşa'nın şark serdarlığı esnasında mevâcib ödemeleri için ordu hazinesinden % 87'lik bir tutar sarf edilmişti. İşbilir 1996, s.162. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki Nasuh Paşa'nın bu serdarlığı esnasında ordu faal bir seferde değil, barış süreci devam ederken kışlakta idi ve herhangi bir olumsuz habere karşı beklemeydi. Danişmend 1950, III, s.255-257. Anlaşılacağı üzere mevâcib ödemelerinin yüksek çıkmasının sebebi bu durumdan kaynaklanmıştı. Öyle ki ordu bekleme sürecindeyken diğer harcamaların yapılmamasına paralel mevâcib ödemeleri yüksek çıkmıştı.

oluşturduğu görülmektedir. 23 Safer 1016 ile aynı yılın Zilhicce ayı arasında yeniçerilere toplam 52.527.201 akçe ödenmişti⁶⁷. Bu miktar aynı süreç içerisinde tutulan defterdeki toplam gelirlerin % 35,20'sini ve ödenen mevâciblerin % 41,40'ını oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Celali seferine ait 18 Nisan 1608 (2 Muharrem 1017) ile 10 Aralık 1618 (2 Ramazan 1017) tarihleri arasında tutulan ikinci defterde yeniçerilere ödenen mevâcib miktarlarının düştüğü görülmektedir. Nitekim bu süreçte mevâcib adı altında 41.236.259 akçe ödenmişti⁶⁸. Bu miktar, ilgili defterden yapılan harcamaların % 38,97'sini ve ödenen mevâciblerin % 44,98'ini oluşturmaktaydı. Tüm sefer sürecince ordu hazinesinden seferde ve serhat kalelerinde görevli yeniçerilere ödenen mevâcib miktarı 93.763.460 akçe idi. Bu tutar sefer giderlerine ait tüm harcamaların %36,76'sını meydana getirmişti.

Yeniçerilerin ardından ordu hazinesinden yapılan mevâcib ödemelerinde ikinci sırayı "Dergâh-ı Âlî sipahileri" almıştı. Buna göre ilk defterde sipahilere 24.307.960 akçe mevâcib bedeli olarak ödenmişti⁶⁹. Bu tutara ilaveten birinci defterde 1.651.664 akçelik bir ödeme daha sipahilere yapılmıştı⁷⁰. Takip eden süreçte sipahilere 17.041.058 akçelik mevâcib ödemesi gerçekleşmişti. İlk defterde olduğu gibi ikinci defterde de, bu tutara ilave olarak 1.181.969 akçe sipahilere ödenmişti⁷¹. Seferin genelinde ise toplamda 44.182.651 akçe ödenmişti ve bu tutar ordu hazinesinden yapılan genel harcamaların % 17,32'sini oluşturmuştu.

Celali seferi esnasında yeniçeri ve sipahiler ardından en büyük mevâcib ödemesinin yapıldığı grup silahdarlardı. İlk defterdeki kayıtlara göre silahdarlara mevâcibleri çerçevesinde 24.164.999 akçe ödenmişti⁷². İkinci defterdeki kayıtlara göre, silahdarlara ödenen mevâcib miktarı 15.109.612 akçeydi⁷³. Celali seferi sürecinde ise seferde görevli silahdarlara mevâcib kapsamında ödenen toplam miktar 39.274.611 akçeyi bulmuştu. Nitekim bu tutar ordu hazinesinden yapılan toplam harcamaların % 15,40'ını teşkil etmişti.

Mevâcib ödemelerinde dördüncü sırada ulufeciyân-ı yemin ve yesâr ile gurebâ-i yemin ve yesâr sınıflarına ödenen mevâcib yer almaktaydı. Bu çerçevede adı geçen gruplara ilk defterde 12.539.903 akçe ödenmişti⁷⁴. Celali seferinin mali kayıtlarını gösterir ikinci defter mukabilinde ise 5.997.491 akçe mevâcib adı altında ordu hazinesinden ödenmişti⁷⁵. Sefer sürecince ulufeciyân-ı yemin ve yesâr ile gurebâ-i yemin ve yesâr sınıflarına ödenen toplam mevâcib

⁶⁷ KK 1896, s. 12.

⁶⁸ KK 1896, s. 214.

⁶⁹ KK 1896, s. 12.

⁷⁰ KK 1896, s. 13.

⁷¹ KK 1896, s. 214.

⁷² KK 1896, s. 12.

⁷³ KK 1896, s. 214.

⁷⁴ KK 1896, s.13.

⁷⁵ KK 1896, s.214.

miktarı 18.537.394 akçeydi ve bu miktar ordu hazinesinden yapılan toplam harcamaların % 7,26'sini oluşturmuştu.

Kapıkullarının muharip sınıflarına mensup yapılan bu ödemeler dışında dikkati çeken bir diğer mevâcib ödemesi Van ve Erzurum kaleleri muhafazasında bulunan gılmanlara yapılmıştı. Bu çerçevede 1607 (H. 1016) yılında Van ve Erzurum kaleleri gılmanlarına 6.780.161 akçe ve 1608 (H. 1017) yılında 6.994.953 akçe ödenmişti⁷⁶. Celali seferi sürecinde ordu hazinesinden toplamda 13.775.114 akçe mevâcib ödemesi yapılmıştı. Bu tutar ordu hazinesinde yapılan harcamanın %5,40'ını meydana getirmişti.

Ordu hazinesinden yapılan bu mevâcib ödemelerinin yanında diğer mevâcib ödemeleri ise teknik ve geri hizmet kıtalarını oluşturan askeri sınıflara, emeklilere ve maaş karşılığı görevlendirilen hizmetlilere tediye edilmişti. Bu grupların başında cebeci, topçu ve mehteran sınıfı yer almaktaydı. Nitekim birinci defterde adı geçen görevlilere 3.951.685 akçe ve ikinci defterde 3.375.479 akçe olmak üzere toplamda 7.327.164 akçe ödenmişti⁷⁷. Bu tutar ordu hazinesinden yapılan harcamaların % 2,83'ünü teşkil etmişti.

Tablo 5'te, dikkati çeken bir diğer mevâcib ödemesi "tâife-i efrenciyân" cemaatine yapılan ödemedir. Efrenc özel olarak Fransa, genel olarak bütün Avrupa'ya verilen addir⁷⁸. "Tâife-i efrenciyân" ise, özellikle XV. ve XVII. asırlar arasında Osmanlı saray teşkilatında ehl-i hiref grubu içerisinde bulunan, genellikle ateşli silahların yapımı, gelişimi ve tamiri işinde çalışan teknik bir sınıftır⁷⁹. Ancak bilinen bu tanımının dışında "tâife-i efrenciyân" 1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşları esnası ve sonrasında bir başka anlam daha kazanmıştır. Osmanlı-Avusturya savaşı esnasında 1600'lerin sonrasında Avusturya adına savaşan bir grup paralı profesyonel asker Osmanlı lehine taraf değiştirdi. Savaşın devam eden yıllarında da bu taraf değiştirmeler devam etti ve savaş esnasında ve sonrasında Osmanlı Devleti adına bu askerler çeşitli savaş ve kale savunmalarında görev aldılar. Bu süreçle beraber kapıkulu taifesi içine dahil edilen ve "tâife-i efrenciyân", "tâife-i efrencân-ı Fransa", "tâife-i efrencân ve Nençeyân" isimleriyle anılan Fransız ve Avusturya asıllı bu kuvvetler 1630'lara kadar Osmanlı muharip sınıfı arasında yer almıştır. Genellikle Avrupa cephesinde görev almalarına karşın zaman zaman doğu cephesinde de görevlendirilmişlerdir. Nitekim "tâife-i efrenciyân" muharip sınıfı 1610 yılında düzenlenen Safevi seferinde, az sayıda olmakla birlikte, görev almışlardı⁸⁰. Anlaşılacağı üzere "tâife-i efrenciyân" sınıfı 1608 yılında Murat Paşa'nın Celali seferi sürecinde de muharip kuvvet olarak savaşta yer almış ve 385.720 akçelik bir ödeme yapılmıştı.

⁷⁶ KK 1896, s.13, 215.

⁷⁷ KK 1896, s.13, 214, 215.

⁷⁸ Yılmaz 2010, s. 149.

⁷⁹ Murphey 1992, s. 8, 18-19;Aydüz1998, 781-783.

⁸⁰ Aydüz 1998, s. 822-828.

2.2. “Teslîmât” Başlığı Altında Kaydedilmiş Giderler

Ordu hazinesini gösterir bütçe kayıtlarının gider faslında mevâcib kayıtlarından sonra yer alan kısım “et-teslîmât” başlığıyla ifade edilmişti. Bu başlık altında genel olarak ordunun et, buğday, yağ gibi iâşe maddelerinin, deve, katır, at gibi taşımacılıkta kullanılan hayvanların ve bu hayvanlara ait yem, koşun takımı, nal gibi malzemelerinin tedarikine dair kayıtlar mevcuttur. Ayrıca seferdeki devlet görevlilerine verilen borçlar, çeşitli harp malzemeleri ve nakliye gibi ordu için yapılan hizmetlere karşılık gelen ödemeler de bu başlık altında kaydedilmiştir⁸¹. Aşağıdaki tabloda “teslîmât” başlığı altında Celali seferi esnasında tutulmuş ordu hazinesine ait kayıtlar görülmektedir.

Tablo 6: Celali Seferinde “Teslîmât” Başlığı Altında Yapılan Harcamalar (KK 1896)

Teslimatın Yapıldığı Kişi	Birinci Defter	İkinci Defter
Nüzul Emîni Mustafa	2.048.900	3.899.420
Ali Çavuş (zahire iştirâsı)	200.000	-
Ser-çavuşan Mustafa Çavuş (zahire iştirâsı)	120.000	-
Sergi Emîni Mehmed	924.420	1.468.451
Derviş Bey (Sergi Emîni Ahmet Paşa zamanı)	-	138.000
Ganem Emîni Perviz	3.306.715	-
Ganem Emîni Sinan Çavuş	5.373.222	2.964.125
Mustafa Efendi (yeniçeri mühimmatı)	358.200	-
Ser-cebeciyân İbrahim Ağa	208.540	104.000
Ser-cebeciyân-Salim Ağa	374.840	330.351
Ser-bevvabin Hüseyin Ağa	44.000	157.400
Hüseyin Ağa (cephane ve top mühimmatı için)	204.400	87.000
Mehmed Ağa (Türkmen-i Yeniil voyvodası)	720.000	-
Mehmed Çavuş Voyvoda-i Türkmen (ağnam ve sütünân iştirâsı)	270.000	-
Murtaza Çavuş (İştirâ-i sütünân)	740.000	-
İbrahim Kethuda (iştirâ-i revgan)	40.000	-
Rüstem kebair-i aşiret, (iştirâ-i revgan)	40.000	-
Murad (iştirâ-i revgan)	40.000	-
Mahmud Paşa (karz)	480.000	-
Hüseyin Paşa Mirimiran-ı Rumeli (karz)	120.000	-
Mustafa Paşa (karz)	150.000	-
Süleyman Paşa (karz)	40.000	-
Zavennar Paşa Mirimiran-ı Karaman (karz)	400.000	-
Mirliva-i Çermik (karz)	-	48.000
Hüseyin Ağa (top mühimmatı için)	-	145.000
Murad Çavuş	-	27.600
Mustafa Ağa (emin-i rüsûm-ı divan)	17.000	-
Toplam	16.220.237	9.369.279⁸²

⁸¹ Polat 2011, s.367.

⁸² Defterdeki toplama nazaran tablodaki teslimat harcamalarının toplamı 9.369.273 akçedir. Yani 6 akçe eksik toplanmıştır.

Celali seferi sürecinde oluşturulmuş ordu hazinesinde, mevâcib giderlerinden sonra ikinci büyük gider faslını “teslîmât” başlığı altında kaydedilmiş giderler teşkil etmişti. Tablo 6’da da görüldüğü üzere Celali seferi sırasında birinci defterde “teslîmât” başlığı çerçevesinde 16.220.237 akçe çeşitli giderler için havale edilmişti. Bu tutar birinci defter içerisinde kayıtlı gider harcamalarının % 10,87’sini oluşturuyordu. Bu defteri takiben tutulan ikinci defterdeki kayıtlara göre ise “teslîmât” adı altında 9.369.279 akçe ihraç edilmişti. İlk defterdeki teslimat harcamalarına göre oldukça fazla olan bu miktar ikinci defterdeki harcama kalemlerinin % 8,85’ini teşkil etmişti. Buna göre sefer müddetince ordu hazinesinden “teslîmât” başlığı altında yapılan harcamaların toplamı 25.589.516 akçeyi bulmuştu. Nitekim bu tutar Celali seferi sürecinde ordu hazinesinden harcanan toplam giderlerin %10,03’ünü meydana getirmişti. Celali seferinde “teslîmât” başlığı altında ortaya çıkan bu rakam diğer seferlerle kıyaslandığında, teslîmât faslı çerçevesinde yapılan harcamaların oranında olağandışı olmadığını göstermektedir⁸³.

“Teslîmât” başlığı altında sefer hazinelerinden yapılan harcamalara miktar olarak bakıldığında, büyük ölçüde emin adı verilen görevlilere havalelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Kelime manası olarak “kendisine bir şey emanet edilen, güvenilir kimse, mutemet” anlamına gelen “emin”, Osmanlı devlet teşkilatında belli görevi yerine getiren ve karşılığında ücret alan vazifelendirilmiş görevliyi ifade etmekteydi. Bununla birlikte “emin”lik görevinde en belirleyici özellik, vazifelinin üslendiği görevden dolayı maddi anlamda herhangi bir risk almamış olmasıdır. Başka bir ifadeyle emin, bu günkü manada bir devlet memuruna benzemekte, üzerine aldığı yahut tevdi edilen görevi sadece yerine getirmekle sorumlu olan bir görevliydi. Bu çerçevede eminin sorumlu olduğu işten sağlanacak kâr veya uğranacak zarar emini tayin eden kimseye veya makama aitti⁸⁴. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu mantık çerçevesinde Osmanlı devlet teşkilatında merkezde ve taşrada olduğu gibi sefer

⁸³ Nitekim Kuyucu Murat Paşa’nın Avusturya seferine ait kayıtlarda “teslîmât” başlığı altında yapılan harcamalar harcama kaleminin % 11,90’ını teşkil etmişti. Bkz. KK 1890, s.11. Çerkez Mehmet Paşa’nın 1623-4 (H.1033) tarihli sefer organizasyonunda “teslîmât” başlığı altında ordu hazinesinden sarf edilen tutar % 11,33 idi. Bkz. MAD 744, s.12. Halil Paşa’nın 1626-1628 (H.1036-H.1037) tarihlerinde yürüttüğü Bağdat seferinde teslimat harcamaları % 12,60’ını oluşturmuştu. Bkz. KK 1919, s.7-8. Hüsrev Paşa’nın 1627-1629 (H.1037-H.1038) tarihinde yürüttüğü doğu seferinde, teslimat faslı çerçevesinde yapılan harcamalar % 14,45 civarındaydı. Bkz. KK 1921, s.10. Hüsrev Paşa’nın son Bağdat seferinde ise teslimat giderleri hazinenin % 6,16’sını teşkil etmişti. Bkz. KK 1927, s.18. IV. Murat’ın Revan seferinde teslimat faslının oranı % 28,01 idi. Bkz. Polat 2011, s.371.

⁸⁴ Sahillioğlu 1995, s.111.

esnasında da pek çok görev emirlere tevdi edilmişti. Sefer esnasında görevli emirler arasında öne çıkan görevlilerden biri de ganem eminiydi⁸⁵.

Ganem emini ordu için gerekli et ihtiyacını temin ile meşgul olan görevli emindi. Celali seferinde ordunun Ganem Emni Perviz ve Sinan Çavuş tarafından yürütülmüştü. Sefer sırasında görevli askerlerin günlük ihtiyacı için oldukça önemli bir yere sahip olan et, diğer gıda maddelerine nazaran daha dayanıksız bir tüketim ürünüydü. Bu nedenle etin temini için iyi bir organizasyon ve zamanlama gerektiriyordu. Buna bağlı olarak ganem emini ve adamlarının sık sık başta koyun olmak üzere etlik hayvan ve et iştirâları gerçekleştirmişlerdi. Öyle ki ganem emini ordu içerisinde çalışan en aktif emirlerden biri olmuş ve görevi sadece ordunun et teminiyle sınırlı tutulmuştu. Bu cümleden hareketle, 23 Safer 1016 ile aynı yılın Zilhicce ayı arasında süreçte ordunun Ganem Eminliği Perviz ve Sinan Çavuş tarafından yürütülmüştü. Bu süreç içerisinde Perviz Çavuşa 3.306.715 akçe ve Sinan Çavuşa 5.373.222 akçe olmak üzere toplamda 8.679.937 akçe ordunun et ihtiyacını sağlamaları adına teslim edilmişti. Bu miktar birinci defter kapsamında “teslîmât” başlığı altında orduda görev yapan emirlere ödenmiş en yüksek miktardı ve birinci defter içerisinde toplam giderlerin % 5,82'sini oluşturmaktaydı⁸⁶. Celali seferine ait 18 Nisan 1608 (2 Muharrem 1017) ile 10 Aralık 1618 (2 Ramazan 1017) tarihleri arasında tutulan ikinci defterde ise, Sinan Çavuş, ganem emini görevini tek başına yürütmüştü. Bu süreçte ordunun ihtiyacı olan eti almak için 2.964.125 akçelik teslimat gerçekleştirildi⁸⁷.

Bununla beraber teslimat kapsamında tevzi edilen meblağ ile koyun ihtiyacının karşılanması bununla sınırlı kalmamıştı. Öyle ki 1607 (H.1016) yılında Yeniil Türkmenleri Voyvodası Mehmed Ağa'ya 720.000 akçe koyun ve deve iştirâsı için teslim edilmişti. Ayrıca Mehmet Çavuş isimli görevliye, yine Türkmenlerden koyun ve deve satın alınması için, 270.000 akçe verilmişti⁸⁸.

Celali seferi esnasında “teslîmât” başlığı altında emirlere yapılan teslimat içerisinde dikkat çekici diğer meblağ nüzul eminine yapılmıştı. Ordu içerisinde askerinin temel gıdasını teşkil eden buğday, un, arpa, gibi hububat ve hububat ürünlerini temin ve tevzi işiyle ilgilenen emir nüzul eminiydi. Bununla birlikte orduya teminiyle görevli olduğu gıda ürünleri sadece buğday ve arpayla sınırlı kalmamış, askerinin ihtiyaç duyduğu pirinç, nohut, bulgur, tereyağı, ekmek, peksimed, bal, şeker gibi et dışında bütün iâşe maddelerinin temininde ve

⁸⁵ Polat 2011, s.372.

⁸⁶ KK 1896, s.13.

⁸⁷ KK 1896, s.215.

⁸⁸ KK 1896, s.14.

dağıtımında rol almıştı⁸⁹. Celali seferi esnasında ordunun nüzul eminliğini Mustafa Ağa yapmıştı. Sefer öncesi süreçte ordu hazinesi kayıtlarını ihtiva eden deftere göre, Mustafa Ağa'ya ordu hazinesinden “teslîmât” faslı çerçevesinde birinci defterde 2.048.900 akçe ve ikinci defterde 3.899.420 akçe olmak üzere toplamda 5.948.320 akçe havale edilmişti⁹⁰. Nitekim bu miktar sefer sürecin ordu hazinesinden yapılan harcamaların % 2,33'ünü teşkil ediyordu⁹¹. Nüzul Emîni Mustafa Ağa 1607 (H.1016) yılında kendisine teslim edilen bu meblağı zahire iştirâsında kullanmıştı. Lakin 1608 (H.1017) yılındaki teslimatla zahire iştirâsı yanında, peksimed tabhı ve mekkâre ücretlerini de ödemişti. Ayrıca aynı yıl içerisinde 55.700 akçesini yeniçeri sakalarının giderleri için kullanmıştı.

Bununla birlikte birinci defterde düşük olan teslimat miktarıyla orantılı, bir miktar zahire iştirâsı Mustafa Ağa'nın yürüttükleri dışında yapılan başka teslimatlarla da gerçekleşmişti. Bu kapsamda Ali Çavuş adlı görevliye 200.000 ve Mustafa Çavuş isimli bir başka görevliye 120.000 akçe havale edilmişti. Zahire dışında teslimat çerçevesinde yapılan havale ile “revgan-ı sade” (yağ) alımı da gerçekleştirilmişti. Buna göre İbrahim kethüda başta olmak üzere görevlilere ordunun mutfağında kullanılmak üzere 120.000 akçe gönderilmişti⁹².

Celali seferi sürecinde ordu hazinesinden teslimat faslı altında havale yapılan bir diğer görevli sergi eminiydi. Ne var ki sergi eminine Celali seferi sürecinde teslimat çerçevesinde yapılan havale diğer iki emine oranla oldukça düşüktü. Öyle ki Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi sırasında sergi eminliğini Mehmed adlı bir görevli yürütmüştü. Mehmed'e ilk defterdeki teslimat faslı kapsamında 924.420 akçe ve ikinci defter kapsamında 1.468.451 akçe olmak üzere toplam 2.392.871 akçe ödenmişti⁹³. Sergi eminiği çerçevesinde Mustafa'ya yapılan teslimat dışında, Ahmet Paşa zamanında sergi eminiğinde

⁸⁹ Polat 2011, s.377.

⁹⁰ KK 1896, s.13, 215.

⁹¹ Celali seferi sürecinde nüzul eminine yapılan %2,33'lük teslimat oranı diğer seferler ile kıyaslandığında yüksektir. Çerkez Mehmet Paşa'nın 1623-4 (H.1033) tarihli seferinde nüzul eminine yapılan teslimat oranı % 1,29 (MAD 744, s.12), Halil Paşa'nın 1626-1628 (H.1036-H.1037) tarihlerinde yürüttüğü Bağdat seferinde nüzul eminine yapılan teslimat oranı % 1,91'i civarındaydı (KK 1919, s.7). Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde ise nüzul eminine gider kalemleri içerisinde % 0,18'lik oranı oluşturan bir teslimat sağlanmıştı (KK 1927, s.18). IV. Murat'ın Revan seferinde ise nüzul eminine yapılan teslimat oranı harcama faslının % 1,26'sını teşkil etmişti (Polat 2011, s.397). Celali seferi esnasında nüzul eminine yapılan teslimatın yüksek olmasının sebebi, sefer sırasında toplanan zahire temelli aynı vergilerin daha sınırlı kalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Celali fetretine paralel sefer sırasında halkın ödemekle yükümlü tutulduğu aynı vergi yahut mükellefiyetleri yerine getiremediği ve bu doğrultuda seferin ihtiyaçlarının ordu içerinden görevlendirilen emînler vasıtasıyla karşılandığı yönünde bir düşünce iddia edilebilir.

⁹² KK 1896, s.13, 14.

⁹³ KK 1896, s.13, 14.

bulunan Derviş isimli sergi eminliği görevinde bulunmuş kişiye 138.000 akçe havale yapılmıştı. Buna ilaveten sergi emininin yürüttüğü hizmetler içerisine giren yük hayvanı temini ve taşımacılık hizmetinin organizesi, teslimat faslı kapsamında başka görevlilere yapılan havalelerle de yürütülmüştü. Mesela Murtaza Çavuş'a deve iştirâsı yapması için 740.000 akçe, Salim Ağa'ya bargir iştirâsı için 705.191 akçe ve İbrahim Ağa'ya cephaneyi taşıyan mekkârelere ödenmek üzere 312.540 akçe teslim edilmişti⁹⁴.

Teslimat çerçevesinde, orduda görevli eminnere ve bu görevlere paralel gerçekleştirilen havaleler dışında, miktar olarak dikkati çeken bir başka teslimat borç kapsamında görevlilere verilen tutardı. Nitekim “teslîmât” başlığı kapsamda Mahmut, Süleyman, Mustafa, Hüseyin paşalara, Karaman Beylerbeyine ve Çermik Mirlivasına toplam 1.238.000 akçe borç verilmişti⁹⁵. Celali seferi diğer seferlerle kıyaslandığında bu borç miktarı da kayda değerdir. Özellikle taşrada yönetici olan görevlilere bu paranın verilmesi Celali fetretinin taşradaki ekonomik etkisinin bir başka göstergesi olarak yorumlanabilir.

Teslimat faslı çerçevesinde göze çarpan son harcama kalemi ise çeşitli savaş mühimmatının temini ve taşınması esnasında kaydedilmişti. Bu çerçevede özellikle top mühimmatının temini ön plana çıkmakla birlikte bu kapsamda harcanan miktar -bu başlık dâhilinde- en düşük olanıdır. Nitekim bu amaçla her iki defter dâhilinde toplam 682.400 akçe sarf edilmişti⁹⁶.

2.3. “İn‘âmât” Başlığı Altında Kaydedilmiş Giderler

Celali seferinin ordu hazinesine ait gider kayıtlarının formüle edildiği ana başlıklar içerisinde “et-teslîmât” başlığından sonra “el-âdât” başlığı yer almıştı. Daha öncede ifade edildiği üzere, Ordu hazinelerine ait gider kayıtlarında ilk iki başlık aynı olmakla birlikte üçüncü başlık ya “el-ihrâcât” olarak veriliyor ya da “el-âdât”, “el-in‘âmât”, “el-mübâya‘at”, “el-ihrâcât”, “el-edâ-i düyûn” gibi birden fazla başlıkla tasnif edilebiliyordu. Anlaşılacağı üzere ordu hazinelerine ait kayıtlarda, ayrı bir tasnife gidilmeden sadece “el-ihrâcât” başlığı altında verildiği durumlarda, diğer başlıklara ait gider masrafları da bu tasnif altında kaydediliyordu⁹⁷. Celali seferine ait ordu hazinesine ait kayıtlar “teslîmât” başlığının ardından sırasıyla “el-âdât”, “el-ihrâcât”, “el-in‘âmât”, “el-mübâya‘at”, başlıklarıyla harcama faslı tasnif edilmişti. Bununla birlikte incelemede uygulanacak sıralama defterdeki tasnifin dışında, harcama için

⁹⁴ KK 1896, s.13, 14, 215.

⁹⁵ KK 1896, s.13, 14, 215.

⁹⁶ KK 1896, s.13, 14, 215.

⁹⁷ Polat 2011, s.381.

havale edilmiş meblağların tutarına göre belirlenecektir. Buradan hareketle ilk inceleme harcama kaleminin büyüklüğüne nispetle “el-in‘âmât” başlığıdır.

İn‘âm kelimesinin çoğulu olan ve nimet vermek ihsan etmek anlamına gelen “in‘âmât” ordu hazinelerinde yer alan harcama kalemlerinden bir diğeri idi. Merkezi hazinelere ait kayıtlarda da yer alan “in‘âmât” başlığı altında, padişah tarafından verilen ihsanlar ve sadakalar, yabancı devlet adamlarının ağırlanması sırasında yapılan teşrifat ve hediye giderleri gibi harcamalar yer almıştı⁹⁸. Bununla birlikte ordu hazinelerinde tutulmuş kayıtlarda, yani sefer zamanlarında verilen in‘âmırlar farklılık göstermişti. Buna göre düşman tarafından gelip Osmanlılara itaat edenler, düşmana esir düşüp sonra kaçabilenler, düşmandan esir getirenler, savaş esnasında müjdeli haber yahut yararlı bilgi verenler, sulh için çaba sarf edenler, sulh haberini getirenler, padişaktan hatt-ı şerif getirenler ve sefer sırasında buna benzer yararlılık gösterenler in‘âm almaya hak kazanırdı⁹⁹. Celali seferinin hazinesine ait defterlerde “in‘âmât” faslı çerçevesinde yapılmış harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Celali Seferinde “İn‘âmât” Başlığı Altında Yapılan Harcamalar (KK 1896)

İn‘âmât Verilen Kişiler	Birinci Defter	İkinci Defter
Yeniçeriyân Dergâh-ı Âlî	780.000	707.760
Halil Ağa	80.000	-
Karaman Mirimiranı	120.000	-
Bazı keşân	542.080	-
Ayıntab Mirlivası	40.000	-
Murad Paşa	-	400.000
Cebeciyân, topçiyân, acemiyân ve arabaciyân-ı top	-	57.000
Sipahiyân ve silahdarân	-	834.640
Mirzâyân ve Tatarân	-	64.000
Gılmanân-ı Mısır	-	60.000
Gılmanân-ı Ahıska ve Van	-	54.000
Toplam	1.562.080	2.177.400

Celali seferi esnasında ordu hazinesine ait birinci defter kapsamında 1.562.080 ve ikinci defter kapsamında 2.177.400 olmak üzere toplam 3.739.480 akçe sarf edilmişti. Bu tutar ordu hazinesinden yapılan harcamanın % 1,47’sini meydana getiriyordu. Sarf edilen miktar dâhilinde yeniçerilere verilen in‘âmât önemliydi. Nitekim bu kapsamda 1.487.760 akçe in‘âmât kapsamında verilmişti.

⁹⁸ Sahillioğlu 1985, s. 429-430.

⁹⁹ İşbilir 1996, s. 151-52.

Yeniçerileri takiben sipahiyân ve silahdarlara verilen in'âmât, miktar bakımından ikinci sırada yer almaktaydı. Nitekim bu çerçevede ikinci ordu hazinesi kapsamında 834.640 akçe, in'âmât olarak adı geçen gruba verildi. Anlaşılacağı üzere in'âmât kapsamında dağıtılan meblağın önemli miktarı ordu içerisinde bulunan muharip sınıfa verilmişti. Bununla birlikte savaşta başarıları görülen başta eyalet yöneticileri olmak üzere bazı kişilere 782.080 akçe in'âmât kapsamında ödenmişti. Ayrıca Mısır ve Kırım'dan gelen yardımcı kuvvetlere, Ahıska ve Van kalelerinden gelen gılmanlara 178.000 akçe in'âmât olarak verilmişti¹⁰⁰.

2.4. “Mübâya‘at” Başlığı Altında Kaydedilmiş Giderler

Arapça kökenli bir kelime olan mübâya‘a satın alma anlamına gelmektedir ve mübâya‘at ise bu kelimenin çoğuludur. Merkezi hazinelerin bütçe kayıtlarında da yer alan bu kavram -merkezi hazine dâhilinde- kumaş, kürk ve kıymetli taşların, kurbanlık hayvanların, at, beygir gibi yük hayvanlarının, sarayın çeşitli ihtiyaçları için gerekli malzemelerin satış kayıtlarını ihtiva etmişti¹⁰¹. Bu başlık altında ordu hazinesinden yapılan satın alımlarda ise genellikle “hil‘at” ve çeşitli kumaşların alımı gerçekleştirilmişti¹⁰². Aşağıdaki tabloda Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferi esnasında “mübâya‘at” başlığı altında harcamalar görülmektedir.

Tablo 8: Celali Seferinde “Mübâya‘at” Başlığı Altında Yapılan Harcamalar (KK 1896)

Mübâya‘a Kapsamında Satın Alınan Mal	Birinci Defter	İkinci Defter
Hil‘at	1.112.780	1.291.372
Atlas, çuka ve kadife	81.820	398.817
Deve	300.000	-
Bargir	285.900	-
Diğer	-	75.990
Toplam	1.786.500 ¹⁰³	1.766.179

Bilindiği gibi hil‘at Osmanlı teşrifat geleneğine göre, devlet kademesinde hizmet veren görevlilere ve belirli hizmetlerde başarı gösteren kişilere giydirilen kaftan benzeri değerli giysilere verilen addı¹⁰⁴. Özellikle sefer zamanlarında devlet görevlilerinin hil‘at ile mükâfatlandırılma durumu daha sık bir hal almıştı.

¹⁰⁰ KK 1896, s.15, 216.

¹⁰¹ Sahillioğlu 1985, s.431.

¹⁰² İşbilir 1996, s.150.

¹⁰³ Belgedeki toplam tutar 1.780.500 akçe yazılmış.

¹⁰⁴ Hil‘at için bkz. Pakalın 1944, I, s.833-834; Karaca 1998, s.25-27.

Misal olarak XVII. yüzyılın başında vuku bulmuş Cigalazâde Sinan Paşa'nın şark seferinde 254 adet hil'at giydirilmişti. I. Ahmed döneminde Kara Mehmet Paşa tarafından yürütülen şark seferinde ise bu rakam 1525 adeti bulmuştu¹⁰⁵. 1635 (H.1044-1045) tarihlerinde düzenlenen Revan seferinde seferin hazırlıkları ve kalenin fethinin ardından vuku bulan süreçte ordu hazinesinden satın alınan hil'atlar için 5.952.050 akçelik ödeme yapılmıştı¹⁰⁶.

Celali seferi sırasında "mübâya'at" faslı çerçevesinde ordu hazinesinden toplam 3.552.679 akçe sarf edilmiş olup bu tutar, sefer boyunca ordu hazinesinden harcanan meblağın % 1,39'unu oluşturmaktaydı. Bununla birlikte harcamaların önemli kısmı hil'at alımları çerçevesinde yürütülmüştü. Nitekim birinci defterde 1.112.780 akçe ve ikinci defter mukabilinde 1.291.372 akçe olmak üzere toplam 2.404.152 akçe hil'at alımı için kullanılmıştı. "Mübâya'at" başlığı altında hil'at alımı dışında dikkati çeken bir diğer harcama atlas, kadife gibi değerli kumaşların satın alınması karşılığında ödenen miktardır. Nitekim bu kapsamda 480.637 akçe ordu hazinesinden havale edilerek harcanmıştı. Bununla birlikte "mübâya'at" başlığı altında özellikle ilk sefer hazinesinde, tanımda belirtilen klasik harcamaların dışında da bir takım harcamalara girmişti. Nitekim bu çerçevede 300.000 akçe deve alımı için ve 285.900 akçe bargir alımı için sarf edilmişti¹⁰⁷.

2.5. "el-Âdât" Başlığı Altında Kaydedilmiş Giderler

Celali seferi esnasında ordu hazinesinden yapılan harcamalar kapsamında beşinci büyük harcama kalemi "âdât" başlığı altında kaydedilmişti. "Âdât" başlığı altında genellikle kapıkulların ve saray görevlilerinin çeşitli masraflarına karşılık verilen yahut bu masrafları karşılamak adına yapılan harcamalar yer almıştı. Bu çerçevede sefer hazinelerinde "âdet-i zemistânî"¹⁰⁸, "âdet-i bahârî"¹⁰⁹, "âdet-i sâlyâne (ya da sâliyâne)"¹¹⁰, "âdet-i sisâne (yahut seyishâne) baha"¹¹¹ gibi isimlerle bu başlık altında çeşitli harcamalar kaydedilmişti¹¹². Aşağıdaki tabloda ordu hazinesinden "âdât" kapsamında yapılan harcamalar görülmektedir.

¹⁰⁵ İşbilir 1996, s.150.

¹⁰⁶ Polat 2011, s.389.

¹⁰⁷ KK 1896, s.15, 217.

¹⁰⁸ Başta yeniçeri ağası, yeniçeri nefer ve kâtiplerine olmak üzere görevlilere verilen kışlık üst elbisesi, çuha yahut kumaş. Yılmaz 2010, s.712.

¹⁰⁹ Yeniçeri ve diğer görevlilere, baharlık olarak verilen elbise. Yılmaz 2010, s.712.

¹¹⁰ Osmanlı ümerasına bazı hizmetler karşılığı yıllık olarak verilen para. Yılmaz 2010, s.564.

¹¹¹ Yeniçerilerin sefer öncesi ağırlıklarını nakil için at tedarik etmek üzere aldıkları para. Yılmaz 2010, s.582, 588.

¹¹² İşbilir 1996, s.152-153.

Tablo 9: Ordu Hazinesinden “el-Âdât” Başlığı Altında Yapılan Harcamalar (KK 1896)

Âdât'a Mazhar Olanlar	Birinci Defter	İkinci Defter
Sâlyânehâ-ı bahâ-ı bazı kesân	45.300	-
Âdet-i zemistânî ağa-yı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî	30.000	-
Âdet-i zemistânî hâzinân-ı birunî	12.000	-
Âdet-i sâlyâne-i küttâbân	152.000	-
Âdet-i gulâmiyye-i ebna-i sipahiyan ve silahdarân ve gurebâ-ı yemin ve yesâr ve azebân-ı yemin ve yesâr	1.520.000	-
Sâlyâne-i bahâ-ı yeniçeriyân Dergâh-ı Âlî	-	328.000
Sâlyânehâ-ı katibân-ı divan-ı hümâyûn ma'a zemistânî	-	73.080
Âdet-i sâlyâne-i Abdulkaki Paşa defterdâr-ı ordu-yı hümâyûn	-	30.000
Toplam	1.759.300	431.080

Celali seferi esasında ordu hazinesine ait birinci defterde “âdât” faslı kapsamında 1.759.300 akçe ve ikinci defterde 431.080 akçe olmak üzere toplamda 2.190.380 akçe harcanmıştı. Bu meblağ ordu hazinesinin gider faslının % 0,86’sını meydana getiriyordu. Âdât kapsamında verilen meblağa bakıldığında en külliyatlı miktarın kapıkulu süvarilerine “âdet-i gulâmiyye” adı altında verilen para olduğu görülmektedir. Nitekim “âdet-i gulâmiyye” adı altında birinci defter mukabilinde -yani 1607 (H.1016) yılı içerisinde- 1.520.000 akçe adı geçen gruba verilmişti. Yine muharip sınıfın önemli parçalarından olan yeniçeriler “âdet-i sâlyâne” adı altında 328.000 akçe ödenmişti. Buna ilaveten “âdet-i sâlyâne” adı altında divan-ı hümâyûn kâtiplerine, ordu defterdârı Abdulkaki Paşa’ya ve savaşta hizmet etmiş bazı kişilere ödeme yapılmıştı. Bunun yanında dikkati çeken bir diğer ödeme “âdet-i zemistânî” adında yapılmış ödemeydi. Bu kapsamda yapılan en önemli ödeme yeniçeri ağasına 30.000 akçe ile gerçekleştirilmişti¹¹³.

2.6. “el-İhrâcât” Başlığı Altında Kaydedilmiş Giderler

Celali seferi esnasında ordu hazinesinin tasnifi ve orduda tutulan kayıtlar kapsamında altıncı büyük harcama kalemi “el-İhrâcât” başlığı altında kaydedilmişti. “İhrâcât” başlığı altında ilgili yerlere havale edilen meblağlar genellikle “be-cihet-i...”¹¹⁴ formülüyle kaydedilmişti. Bu başlıkta, “teslîmât” başlığından farklı olarak, havalenin yapıldığı görevli yerine, “be-cihet-i bahâ-i hinta ve şair ve ücret-i esban”, “Be-cihet-i mühimmat-ı hazine ve ücret-i mekkareyân-ı mezkurin” ibarelerinden de görüldüğü şekliyle, havalenin hangi

¹¹³ KK 1896, s. 14, 216.

¹¹⁴ KK 1936, s. 24, 34

iş için yapıldığı belirtilmiştir. Başka bir ifadeyle “teslîmât” başlığı altında, ordu adına çalışan görevlilere yapılan havaleler yer almıştı. “İhrâcât” faslı ise, ordu için gerekli malzemelerin yahut ordu adına yapılmış herhangi bir hizmet bedeli için ödenmiş havalelerden müteşekkildi¹¹⁵. Aşağıda verilen tabloda “ihrâcât” başlığı altında yapılan harcamalar incelenebilir.

Tablo 10: Ordu Hazinesinden “el-İhrâcât” Başlığı Altında Yapılan Harcamalar (KK 1896)

El-İhrâcât Başlığı Altında Yapılan Harcamalar	Birinci Defter	İkinci Defter
Harc-ı râh-ı bazı kesân-ı Tatarân ve Serdarân	37.550	-
İhracat-ı bazı kesân	294.890	-
Ücret-i mekkâriyân	179.300	-
Nafaka-i bazı yeniçeriyân-i Dergâh-ı Âlî	59.600	-
Ücret-i zehair, revgan, erz berây-ı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî	26.500	-
Harc-ı râh-ı bazı kesân	-	83.960
Bazı nafaka-i yeniçeriyân	-	20.200
Bazı masarîf-ı ağayân-ı rikab-ı hümâyûn ki an-canib-i Asitâne-i Sa'âdet ma'a hazîne	-	85.480
Bazı harc-ı râh-ı berây-ı keşide-i tophâ	-	20.800
Bazı ihrâcât-ı lazıme	-	178.660
Diğer	423.508	12.000
Toplam	1.021.308 ¹¹⁶	401.100

“İhrâcât” başlığı altında, Celali seferi esnasında ordu hazinesine ait birinci defter kapsamında 1.021.308 akçe ve ikinci defter kapsamında 401.100 akçe olmak üzere toplam 1.422.408 akçe harcanmıştı. Nitekim bu meblağ ordu hazinesinin gider faslının sadece %0,56'sını teşkil etmekteydi. İhrâcât kapsamında dikkati çeken ödemelerin başında “be-cihet-i ihrâcât-ı bazı kesân” başlığı altında 294.890 akçelik ödeme gelmekteydi. Ayrıca “be-cihet-i nafaka-i”, “be-cihet-i harc-ı râh-ı” adı altında sefer sırasında görev yapan yeniçerilere ve diğer görevlilere 222.110 akçelik bir ödeme yapılmıştı. Bunun yanında “ihrâcât” başlığı altında mekkâre ücreti, zahire, yağ ve pirinç gibi gıda maddeleri olmak üzere çeşitli kalemlerde ihtiyaçların temini için harcamalar yapılmıştı¹¹⁷.

¹¹⁵ Polat 2011, s.387.

¹¹⁶ Tablonun toplamı 1.021.348 akçe yani 40 akçelik bir sapma bulunmaktadır.

¹¹⁷ KK 1896, s. 15, 216.

2.7. Celali Seferi Hazinesinin Son Faslı: “el-bakiye”

Yukarıda da belirtildiği üzere Celali seferi müddetince birinci defter sırasında 161.175.436 ve ikinci defter sırasında 123.181.946 olmak üzere toplam 284.357.382 akçe gelir toplanmıştı. Bununla birlikte harcama faslına bakıldığında birinci defter dâhilinde 149.204.840 akçe ve ikinci defter kapsamında 105.815.428 akçe olmak üzere toplam 255.020.268 akçe harcanmıştı. Lakin gelir ve gider faslı arasında belli bir miktar bakiye oluşmuştu ve oluşan bu bakiye miktarı “el-bakiye” başlığı altında defterlerin gider faslının son bölümünde ele alınmıştı. Buna göre birinci defter çerçevesinde 12.170.596 akçelik bakiye ile ordu hazinesi kapanmıştı. Bu miktarı 99.251 adeti sikke-i hasene cinsinden altın para ve 60.476 akçeden oluşuyordu. Bu madeni paranın kur farkından ise 200.000 akçe elde edilmişti¹¹⁸. 1608 (H.1017) yılına ait ikinci defter mukabilinde tutulan kayıtlardan görüldüğü üzere, ordu hazinesinden yapılan harcamaların ardından 17.426.240 akçelik bir bakiye oluşmuştu. Bu bakiyeyi 145.000 adet sikke-i hasene ve 26.240 akçeden oluşmuştu¹¹⁹.

Celali seferine ait hazine kayıtlarında izlenen yöntem incelendiğinde anlaşılmalıdır ki, gider fasıllarının sonuna eklenen “el-bakiye” kısmı gider toplamlarının dışında tutulmuştu. Bununla birlikte ilk defterdeki bakiye aynen ikinci defterin gelir kısmına irsâliye olarak aktarılmıştı¹²⁰. İkinci defterde oluşan bakiyenin akıbetiyle ilgili net bir bilgi verilmemiştir. Buna karşın kullanılmayan bu miktar büyük olasılıkla Hazine-i Âmire'ye aktarılmıştır.

“El-bakiye” kısmında dikkat çeken bir diğer ayrıntı, toplam rakamlar arasındaki tutarsızlıktır. Öyle ki birinci defterde kayıtlı rakamlar temel alındığında, toplam gelirin 161.175.436 akçe, giderin 149.204.840 akçe ve bakiyenin 12.170.596 akçe olduğu görülmektedir. Buna göre toplam gelirden bakiye çıkarıldığında harcama kalemi 149.004.840 akçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere harcama kalemi tam olarak 200.000 akçe fazla gösterilmişti. Miktar düşük olmakla birlikte seferin ikinci hazinesi içinde bu durum geçerlidir. İkinci hazineye ait toplam gelirden bakiye çıkarıldığında hazinenin gider harcamaları 105.755.706 akçe olarak ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere ikinci defterde harcama kalemi 59.722 fazla ile kaydedilmişti. Bu durumun akla ilk getirdiği durum toplam 259.722 akçenin harcama gösterilerek hazineden çıkarıldığıdır. Buna karşın bu çıkarılan paranın bir usulsüzlük çerçevesinde hazine zarara mı uğrattığı yoksa yanlış yapılan bir hesabın kapatılması adına mı gerçekleştirildiğinin anlaşılması mümkün değildir.

¹¹⁸ KK 1896, s.7

¹¹⁹ KK 1896, s.206.

¹²⁰ KK 1896, s. 212.

2.8. Celali Seferi'nde Ordu Hazinesini Oluşturan Gider Gruplarının Dağılımı

Celali seferi sürecinde ordu hazinesinden gider kapsamında yapılan harcamalar mevâcib, teslimât, in'âmât, mübâya'at, âdât ve ihrâcât masrafları olmak üzere altı ana başlık altında toplanmıştı. Aşağıda verilen tabloda ordu hazinesinden yapılan gider kalemlerinin dağılımı görülmektedir.

Tablo 11: Celali Seferinde Ordu Hazinesini Oluşturan Giderlerin Dağılımı

Gider Kaleminin Cinsi	Birinci Deftere Kaydedilen Tutar	İkinci Deftere Kaydedilen Tutar	Gider Kalemlerinin Toplam Tutarı	Toplam Harcama Tutarının Yüzdesi
Mevâcib masrafları	126.855.415	91.670.390	218.525.805	% 85,65
Teslimât masrafları	16.220.237	9.369.279	25.589.516	% 10,03
İn'âmât masrafları	1.562.080	2.177.400	3.739.480	% 1,47
Mübâya'at masrafları	1.786.500	1.766.179	3.552.679	% 1,39
Âdât masrafları	1.759.300	431.080	2.190.380	% 0,86
İhrâcât masrafları	1.021.308	401.100	1.422.408	% 0,56
Toplam	149.204.840	105.815.428	255.020.268	% 100

Tablo 11'de görüldüğü üzere Celali seferinin gider masraflarının en büyük kısmı mevâcib ödemelerine ayrılmıştı. Verilen örneklerle de ifade edildiği gibi, celali seferinde mevâcib ödemesi kapsamında gerçekleştirilen ödemelerin oranı diğer seferlere nispetle daha fazlaydı. Mevâcib ödemelerinde kapıkulu en büyük payı almakla birlikte sefer sırasında görevli, küttâb tâifesi başta olmak üzere, diğer mevâcibe hak kazanan görevlilere de maaşları ödenmişti. Bununla birlikte seferde görev almış "tâife-i efrenciyan" gibi askerlere de ödemeler yapılmıştı. Bununla birlikte mevâcib harcamalarından seferdeki asker yapısıyla ilgili bazı tespitler yapma imkânı da bulmaktayız. Dönem itibariyle Osmanlı asker yapısının bel kemiğini oluşturan kapıkulları ve eyalet askerleri dışında Kırım'dan gelen askeri birlikler ve Mısır'dan gelen gılmanlar Celali seferi sürecinde faydalanılan diğer askeri birliklerdi. Bu birliklerin kullanılmasındaki muhtemel sebepler, isyan nedeniyle Anadolu'dan yeterli sayıda tımarlı sipahi toplanamaması ve isyana katılan bir kısım bölge askerine karşı farklı coğrafyadan getirilen askerlere bel bağlanılmak istenmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Celali seferi esnasında ordu hazinesinin harcama faslına bakıldığında dikkati çeken bir başka harcama başlığı "teslimât" başlığıydı. Öyle ki gider kalemi bazında mevâcib faslının ardından kayda değer harcamaların yapıldığı gider tasnifi "teslimât" başlığı altında gerçekleşmişti. Tabloda da görüldüğü

üzere bu fasıl çerçevesinde %10,03'lük bir harcama yapılmıştı. Bu tasnif altında genellikle orduda vazifelendirilmiş emin adlı görevlilere yapılan teslimâtlarla işler yürütülmüştü. Bununla birlikte teslimât çerçevesinde yapılan bu harcama tutarı adı geçen dönem çerçevesinde yapılan harcama oranıyla paralellik göstermekteydi. Nitekim Revan seferi hariç tutulduğunda üçü IV. Murat dönemine ait dört seferin “teslimât” harcamaları % 6 ile % 14 arasında idi.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Celali seferinin gider masraflarını oluşturan diğer harcama kalemleri in'âmât, mübâya'at, âdât, ihrâcât başlıkları altında kaydedilmişti. Buna karşın bu kalemler kapsamında yapılan harcamaların toplamı sadece %4,28'ten ibaretti. Nitekim bu tutar aynı dönem içerisinde vuku bulan seferlere ait kayıtlardaki benzer harcamalara göre oldukça düşüktü. Öyle ki bu başlıkları kapsayan bütçelerde oran % 8 ile % 15 arasında değişmişti¹²¹.

Sonuç

Celali İsyanları sırasında Anadolu coğrafyası önemli oranda nüfus kaybetmiş, taşra yerleşimi büyük ölçüde bozulmuştu. Bu yüzden Osmanlı Devleti Anadolu coğrafyasından yeterli miktarda aynî ve nakdî vergilendirme yapamamaktaydı. Nitekim Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin amacı bu karmaşaya son vermek, bozulan Osmanlı düzenini yeniden tesis etmektir. Bozulan düzenin ihdasını sağlamayı hedefleyen Murat Paşa'nın en önemli sorunu bu yağmalanmış coğrafyada ordusunun ihtiyacını ve finansmanını nasıl sağlayacağıydı. Bu çerçevede Kuyucu Murat Paşa'nın Celali seferinin finansmanını iki başlık altında genel bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bunlardan ilki seferin gelirleri üzerine yapılacak çıkarımlardır. Öyle ki Celali seferinin hazinesi temel olarak irsâliyelerden aktarılan gelirlerle sağlanmıştı. Bu kapsamda sefer hazinesi dâhilinde ilk defterde Enderun Hazinesinden, ikinci defterde Hazine-i Âmireden toplamda ortalaması %46'lıları bulan yüklü miktarda irsâliyeler yapılmıştı. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, merkezden yapılan irsâliyeler diğer seferlerde %25-34'lerde kaldığı düşünüldüğünde Celali seferi hazinesinin oluşturulmasında bu oran dikkat çekicidir. Fakat Celali seferinin hazinesinin oluşturulması kapsamında yapılan irsâliyeler bununla sınırlı kalmamıştı. Trablusşam, Halep, Kıbrıs hazinlerinden

¹²¹ Mesela Halil Paşa'nın düzenlediği Bağdat seferinde mevâcib ve teslimat ödemeleri dışında yapılan harcamalarının oranı % 8,04'tü. KK 1919, s. 8. Hüsrev Paşa'nın 1627-1629 (H.1037-H.1038) tarihinde yürüttüğü doğu seferinde, mevâcib ve teslimat ödemeleri dışında yapılan harcamalarının oranı % 10,37'ydî. Bkz. KK 1921, s. 11-12. Hüsrev Paşa'nın yürüttüğü son Bağdat seferinde ise bu grup harcamaların genel harcamalar içerisindeki oranı % 14,8'ini oluşturmuştu. Bkz. KK 1927, s. 19. IV. Murat'ın Revan seferinde ise ihrâcât başlığı altında toplam harcama kalemleri içerisinde %11,10'luk bir oran oluşturmuştu. Bkz. Polat 2011, s. 387.

ve bazı taşra görevlilerinden yapılan irsâliyeler ile Celali seferinin hazinesini oluşturan gelirler içerisinde irsâliyelerin oranı %62'leri bulmuştu. Nitekim bu durum gelirler faslında vurgulanması gereken bir diğer önemli konudur. Ancak eyalet hazinelerinin yapılan irsâliyeler çerçevesinde Anadolu, Karaman, Erzurum, Sivas Diyarbakır gibi Anadolu'nun önemli hazinelerine başvurulmamış olması vurgulanması gereken bir diğer noktadır. Çünkü herhangi bir doğu seferinde, gerek eyalet hazinelerinden yapılan irsâliyeler olsun, gerekse bu bölgelerin diğer gelirler çerçevesinde ordu hazinesine aktarılan meblağlar olsun en fazla başvurulmuş kaynaklardı. Lakin Celali seferi sürecinde tutulan ordu hazinesinde bölgeden toplanan vergi ve gelirler oldukça düşük seviyede kalmıştı. Bunun en önemli nedeni, sefere neden olan Celali eşkıyalarının sefer coğrafyasında verdikleri zarardır. Celalilerin yerel ekonomiye ve üretime verdiği zarar, seferin finansmanında net şekilde gözükmektedir. Nitekim sefer hazinesinin meydana gelmesi esnasında kayda geçmiş tüm bu veriler şunu göstermektedir ki, Anadolu coğrafyasının Celali isyanları doğrultusunda harap edilmesi sonucunda Kuyucu Murat Paşa sefer hazinesini oluştururken başta merkezden olmak kaydıyla yapılan irsâliyelere dayandırmıştı. Öyle ki anlatılan koşullardan ortaya çıkan bu durum -savaşın koşullarının da etkisiyle- Celali seferinin hazinesinin oluşturulmasında kendine özgü bir durum olarak belirmişti.

İkinci olarak, Celali seferinin giderlerine bakıldığında -tıpkı seferin gelirlerinde olduğu gibi- diğer seferlerden ayrılan kendine özgü bir takım veriler içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda göze çarpan en önemli gider kalemi mevâcib harcamalarıydı. Celali seferi esnasında mevâcib harcamaları %86'lara ulaşmıştı. Bu oran -verilen örnekler bağlamında- XVII. yüzyılda düzenlenen doğu seferleri içerisinde mevâcib ödemelerinin en yüksek olduğu seferdi. Nitekim bir iç sefer ya da bir iç isyanı bastırmak adına düzenlenen/organize edilen Kuyucu Murat'ın Celali seferinde mevâcib harcamalarının yüksek olması sefer çerçevesinde harcama önceliklerinin ne olduğunu da ortaya koymaktadır. Ciddi kuşatmaların yahut tahkimli kalelere sahip bir rakibin olmadığı bu seferde savaş giderleri için bu türden ihtiyaçları karşılamak adına harcamalarda bulunulmamıştı. Ayrıca XVII. yüzyıl savaşlarında önemli gider kalemlerinden olan taşımacılık bu seferin menzilleri ve savaş koşulları düşünüldüğünde sefer giderleri arasında önemli bir yer tutmamıştı. Öyle ki Safevilere karşı düzenlenen pek çok doğu seferinde, seferin hazırlıklarının yapıldığı Diyarbakır, Halep bölgesi Celali seferinin uç noktasını oluşturmaktaydı. Tüm bunlara ilave olarak Celali seferinde mevâcib ödemelerinin yüksek olmasının sebeplerinden bir diğeri, isyanı bertaraf etmek amacıyla farklı coğrafyalardan asker temin edilmiş olmasıydı. Nitekim Avrupa menşeli "tâife-i efrenciyan" sınıfına, Mısır'dan ve Kırım'dan gelen kuvvetlere bu kapsamda ödemeler yapılmıştı. Mevâcib harcamaları dâhilinde belirtilecek son husus, harcama oranı içerisinde teknik ve

geri hizmette çalışan personele ödenen mevâcib tutarı sadece %2,8 dolayında olmalıdır. Bu durum mevâcib ödemeleri çerçevesinde bakıldığında muharip sınıfın sayısının yüksek olduğunun göstergesidir.

Celali seferinin gider kısmında, finansal karakterini gösteren ve diğer seferlerden ayıran bir diğer özelliği “teslîmât” başlığı altında yapılan harcamalarda dikkati çekmektedir. “Teslîmât” başlığı altında yapılan harcamaları aynı zaman diliminde incelenen seferler ile kıyaslayacak olursak oransal olarak dikkate değer bir fark olmadığı görülecektir. Ancak Celali seferinin teslîmât kayıtlarında iki başlık altında yapılan harcamalar dikkati çekmekte ve diğer seferlerden ayrılmaktadır. Buna göre özellikle iâşe harcamaları ve iâşe harcamalarından sorumlu Nüzul eminine yapılan teslimatlar ve karşılığında yapılan harcamalar diğer seferlere oranla daha yüksektir. Nitekim harcama kalemlerinin incelenmesiyle ortaya çıkan tüm bu ayrıntılar seferin kendine mahsus özelliklerinden bir başkasını ortaya koymaktadır. Buna göre Anadolu halkının Celaliler tarafından yağmalanması ve coğrafyanın harap edilmesine paralel olarak Celali seferinde aynî alınan vergiler büyük ölçüde alınmamış ve sefer sürecinde, başta bu aynî vergilerin sefer içerisindeki organizasyonu ile görevli olan, nüzul emini bu açığı kapatmak için yapılan teslimatlar doğrultusunda iştirâlara gitmişti.

Sonuç olarak yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı taşrası yahut Anadolu coğrafyasında büyük bir yıkıma yol açan Celali isyanlarını bastırmak için Kuyucu Murat Paşa'nın organize ettiği bu seferde, bölgede isyanın meydana getirdiği yıkım ve seferin kendine özgü ihtiyaçları çerçevesinde Celali seferinin -gelir ve giderlerinden meydana gelen- finansmanı şekillenmiş ve seferin karakteristiğini yansıtmıştır.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BAO):

Bâb-ı Defteri, Mevkufat Kalemi Dosya Tasnifi: D.MKF, 4/101.

*Bab-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Kalemi:*D.BRZ 20690.

*Kamil Kepeci Tasnifi:*KK 1890, KK 1896, KK 1919, KK 1921, KK 1927, KK 1936.

*Maliyeden Müdevver Defterleri:*MAD 4433, MAD 744.

*Mühimme Defteri Zeyilleri:*MD ZYL 8.

2- Kitabî Kaynaklar ve Tetkik Eserler

- Akdağ 1999 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*, Ankara.
- Aydüz 1998 XIV-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenviyân), *Belleten*, C. LXII, S.235, s.781-834.
- Barkan 1955 Ömer Lütfi Barkan, “1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, s.225-303.
- Barkan 1964 Ömer Lütfi Barkan, “894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, C.I, S.1, s.1-117.
- Barkey 1999 Karen Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet*, Çev. Zeynep Atok, İstanbul.
- Çakır 2003 Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul.
- Danişmend 1950 İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C.III, İstanbul.
- Emecen 1995 Feridun Emecen, “Fahredden Ma‘noğlu”, *DİA*, C. 12, Ankara: s.80-82.
- Ertaş 2007 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul.
- Finkel 1988 Caroline Finkel, *Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien.
- Hasan Beyzade Ahmed Paşa
Hasan Beyzade Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, C. III, Ankara 2004.
- Griswold 2000 William J. Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyân*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul.
- İlgürel 1993 Mücteba İlgürel, “Canbolatoğulları” *DİA*, C. 7, s.144-145.

Kuyucu Murat Paşa'nın Celali Seferi Finansmanı

- İnalçık 1993 Halil İnalçık, “Cizye” *DİA*, C. 8, Ankara: s.45-48.
- İnalçık 2000 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, İstanbul.
- İşbilir 2002 Ömer İşbilir, “Kuyucu Murad Paşa”, *DİA*, C.26, s.507-508.
- İşbilir 1996 Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karaca 1998 Filiz Karaca, “Hil’at”, *DİA*, C. 18, Ankara: s.25-27.
- Katip Çelebi Katip Çelebi, *Fezleke*, C.I-II, İstanbul 1287.
- Kütükoğlu 1999 Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. II, İstanbul: s.513-650.
- Mehmed b. Mehmed Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276.
- Murphey 1992 Rhoads Murphey, “Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: s.7-20
- Mustafa Sâfi Mustafa Sâfi, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, C. II, Haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003.
- Naima Mustafa Efendi Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, C.II, İstanbul 1280.
- Pakalın 1946 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul.
- Polat 2011 Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Polat 2013 a Süleyman Polat, “The economic consequences of the Celali revolts: the destruction and re-establishment of the state's taxation organisation”, *Turkish Historical Review*, 4/1, s.57-82.
- Polat 2013 b Süleyman Polat, “Osmanlı Taşrasında Bir Celali Yıkımının İzleri: Tavi Halil'in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Gazi Akademik Bakış*, VI/12, s.35-50.
- Sahillioğlu 1985 Halil Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Ömer Lütfi Barkan Armağanı)*, C.41, S. 1-4, s.415-452.
- Sahillioğlu 1995 Halil Sahillioğlu, “Emin” *DİA*, C. 11, Ankara: s.111-112.
- Topçular Kâtibi Topçular Kâtibi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, C. I-II, Ankara 2003.
- Yılmaz 2010 Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul.

Süleyman Polat

